

ON mánáidlávdegoddi

Listu mii čájeha čuolmmaid ovdal go Norgga čihččet áigodatlaš raporta addojuvvo¹

I – Ođđa ovdánanmihtilmasvuodát

Gažaldat 2

a)

1. Máná vuoigatvuohta suodjalussii, ja máná buoremusa prinsihppa lea vuođđoberoštupmi Norgga rievttis ja mánáidsuodjalusa barggus. Mánáidsuodjalusodastus gustogođii ođđajagimánu 1. beaivvi 2022. Ođastus galgá nannet suohkaniid ovddasvástádusa mánáidsuodjalusa hárrái, ja dagahit ahte mánát ja bearrašat ožžot dan veahki maid dárbbasit, árrat. Ođđa mánáidsuodjalusláhka gustogođii ođđajagimánu 1. beaivvi 2023.
2. Ráđđehus lea bargame ođđa mánáidlagain, Mánáidláhkalávdegoddi evttoha NÁČ:s (NOU) 2020: 14 Ny barnelov (ođđa mánáidláhka) earret eará álgokapihttala mánáidláhkii, mii galgá čalmmustahttit mánáid vuoigatvuodaid. 2022 rájes lea mánáidláhka rievdaduvvon nu ahte Mánnááššedovdi kommišuvdna galgá váhnenriidoáššiin árvoštallat áššedovdiraporttaid kvalitehta ovdal go duopmostuollu sáhtta geavahit daid duodaštussan. Rievdadusat galget nannet sihke mánáid ja váhneniid riektesihkkarvuoda.
3. 2018:s bodii čielga 18-jagirádji go galgá náitalit. Leat maiddá mearriduvvon láhkamearrádusat ahte náitosat vuolleahkásaččain olgoriikka rievtti vuodul eai galgga váldonjuolggadussan dohkkehuvvot Norggas.
4. Lea álggahuvvon gáibádus ahte mánaga virgejoavkku jnv. fertejit buktit politiijaduođaštusa eastadan dihte veahkaválddálášvuoda ja illastemiid vuolleahkahaččaid vuostá. Dát guoská maiddá áššedovdiide geaid almmolašvuohta nammada áššiin mánáidlága ja mánásuodjaluslága vuodul, máná ovddasteddjiide áššiin mánáidlága ja mánáidsuodjaluslága vuodul, soabaheddjiide áššiin mánáidlága ja náittoslága vuodul ja bargiide Mánáidáittardeaddji ja bearašsuodjaluskantuvrrain.
5. Ráđđehus bijai ođđajagimánus 2024:s ovdan Stuorradiggái evttohusa fátmmastit politiijaláhkii prinsihpa ahte máná buoremus galgá lea vuođđoberoštupmi go politiijjaid bargu guoskkaha dahje dáhpáhuvá mánáid guovdu dahje lahka.
6. Ođđa oahpahusláhka gustogohtá borgemánu 1. beaivvi 2024. Oahpahusláhka galgá leat nana rámmavuogádat mii sihkkarastá buohkaide alla dásat oahpahusa, oadjebas oahppobirrasa, ja mielváikkuheami dilálašvuodain mat gusket dutnje alcet.

---

¹ Ráhkkaneddji bargjoavku mearridan miessemánu 5. beaivvi 2023.

7. Mánáid- ja bearašdepartemeanta ásahii NASAK 2022:s, mii lea nationála sámi gelbbolašvuodaguovddáš mii galgá sihkkarastit eanet dásseárvosaš bálvalusfálaldagaid mánáidsuodjalusas, bearašsuodjalusas ja heahteguovddážiin sámi álbmoga várás.

b)

8. 2020 giđa bijai ráđđehus johtui čuozaheaddji doaibmabijuid covid-19 leavvama vuostá. Doaibmabijuin lei stuorra váikkuhus buot mánáide ja nuoraide, go mánáidgárddit, skuvllat ja astoáiggedoaimmat giddejuvvoje, ja bálvalusfálaldagat suohkaniin unno. Ráđđehus deattuhii árrat ahte mánáid ja nuoraid galge vuoruhuvvot, ja ahte mánáid ja nuoraid bálvalusat galge suddjejuvvot nu guhkás go lea vejolaš ja njoammunfágalaččat dohkálaš.

9. Ráđđehus ovdanbuvttii pandemija vuolde olu doaibmabidjopáhkaid mánáide ja nuoraide, main ledje buhtadeaddji doaibmabijut mánáide ja nuoraide, maidái earret eará doaibmabijut oažžut eanebuid oassálastit luopmo- ja astoáiggedoaimmaide, doaibmabijut masson oahpu háhkat, ja doaibmabijut nannet psyhkalaš dearvvašvuoda ja eastadit gárrenvuodaváttuid. 2022:s attii ráđđehus čielga ávžžuhusaid suohkaniidda ahte astoáiggeklubbat eai berre stenjejuvvot. Mánáid ja nuoraid valástallan- ja kulturdoaimmat heivehuvvoje.

10. Koronakommišuvdna ja Koronalávdegoddi konkluderejedje ahte njoammunsuodjalandoaibmabijut čuhce garrasit mánáide ja nuoraide. Oahppodirektoráhta raporta (2022) konkluderi ahte koronapandemijas ledje váikkuhusat ohppiid moksii, ovdáneapmái ja oahppamii.

11. Áigodagas 2020-2022 lea Norgga ráđđehus juolludan oktiibuot NOK 621 miljovvna ruvno buhtadeaddji doaibmabijuide suohkaniin unnidan dihte pandemija negatiiva váikkuhusaid mánáid ja nuoraid oahppamii ja sosiála ovdáneapmái. Ráđđehus vuodđudii 2021:s áššedovdilávdegotti mii attii rávvagiid mot buoremusat galgá buhtadit masson oahpu ja sosiála ovdáneami (Parr-lávdegoddi).

c)

12. 2024:s lea juolluduvvon 10 mill. NOK álggahit iskanortnega áššiide mat gusket veahkaválddálašvuhtii, illastemiide ja roavva fuollameahtunvuhtii mánáid vuostá. Váldoulbmilin lea almmustahttit spiehkastagaid bálvalusapparáhtas, váikkuhit oahppamii, nannet eastadeaddji barggu ja fálaldatrasttideaddji ovttasbarggu.

13. Mánáidlavdegoddi lea ávžžuhan ahte stáhta galgá fuolahit ahte mánát ožžot dieđu sin vejolašvuoda birra oassálastit soabaheapmái váhnemiid earráneami oktavuodas. Bearašsuodjalusa gelbbolašvuodta hupmat mánáiguin lea nannejuvvon, ja leat ráhkaduvvon sierra dieđut mánáide soabaheami birra.

14. Rádđehus galgá plána mielde almmuhit sierra stuorradiggedieđáhusa oadjebas digitála bajásšaddama birra 2024 čavčča ja stuorradiggedieđáhusa mánáid ja nuoraid ja sin bearrašiid sosiála sirddolašvuoda ja sosiála dássema birra 2025 giđa.

Gažaldat 3

15. Buot departemeanttat raporterejit iežaset surggiin daid mihtuid ja oassemihtuid hárrái mat leat sin ovddasvástádus. Statistisk sentralbyrå (Statistihkalaš guovddášdoaimmahat) lea ráhkadan nationála indikáhtoriid vai rádđehus sáhtta čuovvut iešguđetge surggiid ulbmilolaheami. Mánát ja nuorat leat leamaš bovdejuvvon oassálastit foraide main barggu čuovvoleapmi lea leamaš fáddán.

II. Vuoigatvuodát konvenšuvnna vuodul ja konvenšuvnna evttolaš beavdegirjjit

A. Obbalaš čađahandoaimbajijut

Láगत

Gažaldat 4

a)

16. Olu vuoigatvuodát mat leat ON mánáidkonvenšuvnnas, leat váldojuvvon sisa Vuodđolága paragrafii 104. Dát guoská earret eará vuoigatvuhtii ahte máná galgá guldalit jearaldagain mii guoská sutnje, ahte sin oaivila galgá deattuhit agi ja láddama mielde, ja ahte máná buoremus galgá leat vuodđoberoštupmi. Mánáidkonvenšuvdna lea ovttahttojuvvon olmmošvuoigatvuodálága bokte. Dan lágas čuožžu ahte konvenšuvdna gusto Norgga lánkan, ja lea mearrideaddji jus lea eará lágaid vuostá.
17. Mánáidsuodjalusláhka addá lánkavuodu doaibmajuiide mat čuhcet sihke mánáid ja rávisolbmuid guovdu. Viiddis olmmošrievttolaš árvoštallamat leat ođđa mánáidsuodjaluslága vuodđun, nugo máná buoremus, máná váikkuhanvuoigatvuoha, máná vuoigatvuoha fuolahussii ja bearašeallimii ja máná vuoigatvuoha kultuvrralaš, gielalaš ja oskkoldatlaš duogáži.
18. 2020 giđa mearriduvvoje njuolggadusat mánáidgárdelágas das mot mánáidgárdi galgá bargat sihkarastit mánáidgárdemánáide oadjebas ja buori psykososiálalaš mánáidgárdebirrasa. Mearriduvvui maiddái lágas ahte máná buoremus galgá leat vuodđoberoštupmi buot daguin ja mearrádusain mat gusket mánáidgárdemánáide.
19. Ođđa oahpahušláhka gustogohtá borgemánu 1. beavvi 2024, (gč. čuoggá 2a). Máná buoremusa prinsihppa lea mearriduvvon lágas sierra paragrafas čielggasmahttin dihte ahte dát gusto buot daguide ja mearrádusaide oahpahušlága vuodul. Dál lea maiddái mearriduvvon lágas sierra njuolggadus ohppiid váikkuhanvuoigatvuoda birra buot daguin mat gusket sidjiide alcceseaset, beassat

cealkit friddja ja guldaluvvot, ja ahte ohppiid oaiviliid galgá deattuhit agi ja láddama ektui. Vástevaš njuolggadusat mearriduvvojit seammás priváhtaskuvllálgas.

b)

20. Dearvvašvuođa láchkaásahus lea oktiivástideaddji mánáidkonvenšuvnna prinsihpaiguin ahte mánáid galgá guldalit, ahte mearrádusat galget leat máná buoremussan ja ahte mánás lea vuoigatvuohta priváhtaeallimii. Pasieanta- ja geavaheaddjevuoigatvuođalálgas lea aŋkke sierra kapihtal mánáid earenoamáš vuoigatvuođaid birra dearvvašvuođabálvalusas. Mánáin lea maiddá vuoigatvuohta eanet váikkuhit ja sis leat vuoigatvuođat go leat oapmahaččat duođalaš buohcci oarbinaččaide dahje leat báhcán oarbbašin váhnemiin dahje oarbinaččain.

c)

21. Guorahallangohččosa bagadusa leat ođasmahttime dárkilastin ja čiekŋudan dihte váikkuhusaid mánáide ja sin beroštumiide. Daid galgá árvvoštallat go guorahallá stáhtalaš doaibmabijuid main eahpenjuolga dahje njuolga sáhtá leat mearkkašupmi mánáide. Dát guoská buot stáhtalaš doaibmabijuide, maiddá njuolggadusrievdademiide ja juolludemiide.

d)

22. Stuorradiggi meannudii maŋemusat 2022:s gažaldaga ratifiseret goalmmát lassičoahkkingirjii mánáid indiviidavuoigatvuođa birra váidit ON mánáidkonvenšuvdnii, árrasevttohusa oktavuodas, ja mearridii ahte ii ratifisere. Ráđđehus lea bargame sihkkarastit mánáid nationála váidinvejolašvuođaid, ja lea álggahan doaibmabijuid buoridit dieđuid mánáide ja nuoraide vuoigatvuođa birra váidit eaŋkiláššiin ja daid váidinvuoigatvuođaid birra mat gávdnojit, geahča čuoggá 8 b).

Obbalaš politihkka, strategiija ja ovttahttin

Gažaldat 5

a)

23. Generalistasuohkanprinsihppa lea vuođđun suohkansuorggi organiseremii. Prinsihppa mielddisbuktá ahte buot ássiin galget leat seamma almmolaš bálvalusat olámuttus, beroškeahhtá guđe suohkanis sii ássat.
24. Suohkansuorggi dietnasat leat friddja ja čadnon dietnasat. Friddja dietnasat leat vearrodietnasat ja stáhta rámmajuolludusat, ja dahket sullii 70 % suohkansuorggi obbalaš dietnasiin. Suohkana friddja dietnasat juhkkovvojit dienasvuogádaga bokte. Dienasvuogádaga bajimus mihtun lea dásset suohkaniid ekonomalaš eavttuid, vai dilálašvuohta láchčojuvvo ovttárvosaš fáldagaide ássiide miehtá riikka. Dát ii mearkkaš ahte buot suohkaniin galgá leat seamma olu dienas, muhto ahte buot suohkaniin galget leat vejolašvuođat addit ássiide ovttárvosaš fáldagaid Okta elemeanta dienasvuogádagas lea goluiddásen. Dan sivas go suohkanat leat

iešguđetláganat geografija, ahkečoahkkádusa ja birgenlági dáfus, de rievdaduvvo dietnasiid juohku vai suohkanat ožžot buhtadusa eahpedáhtolaš gollo- ja jearroerohusaide. Gollodássen suohkaniin fátmasta surggiid vuodđoskuvla, dikšu ja fuolahus, sosiálaveahkki, mánáidsuodjalus, mánáidgárdi, eanadoallu, hálldahus ja biras.

b)

25. Stáhtahálldašeaddji ja suohkanat galget atnit mánáidkonvenšuvnna aktiivvalaččat buot áššemeannudeamis mii guoská mánáide ja nuoraide. Stáhtahálldašeaddjis lea bargun veahkehit suohkaniid implementeret Mánáidkonvenšuvnna vai sihkarastá buriid obbalaš čovdosiid mánáide ja nuoraide.
26. Mánáid- ja bearašdepartemeanta koordinere «Kjernegruppe for utsatte barn og unge» (guovddášjoavku mánáid ja nuoraid várás geat leat hearckes dilis). Dat lea siskkáldas ovttasbargostruktuorra, mas leat čieža departemeantta searvvis, man ulbmilin lea buvttihit buori ovttastahttima politihka ja fálaldagaid ovdánahttimis ja hálldašeamis mánáide ja nuoraide. Dat guoskevaš vuollásaš etáhtat leat ásahan ovttasbargostruktuorra mii doarju departemeantaid barggu mánáid ja nuoraid várás geat leat hearckes dilis.
27. Nannen dihte mánáid ja nuoraid, geat leat hearckes dilis, ja sin bearrašiid čuovvoleami leat 14 čálgobálvaluslága rievdaduvvon 2022:s, mat geatnegahttet daid iešguđetge bálvalusaid ovttasbargat eará osiiguin veahkkeapparáhtas, jus dat lea dárbbalaš addin dihte geavaheaddjái ollislaš ja ovttastahtton fálaldaga.

Resurssaid juolludeapmi

Gažaldat 6

a)

28. Mánáidoaju máksomearit leat lassánan mángga vuorus maŋemus raporterema maŋgil, gč. Mánáidkonvenšuvnna artihkkala 27. Ođđajagimánu 1. beavvi rájes 2024 lea dábálaš máksomearri mánáide vuollel guhtta jagi NOK 1 766 mánnosaččat ja mánáide badjel guhtta jagi NOK 1 510 mánnosaččat. Viiddiduvvon mánáidoadju ovttaskas ovddasteddjiide lea NOK 2 516 mánnosaččat.
29. Ovttahávedoarjja lea unnimusdáhkáduš sidjiide geat eai leat gártadan vuoigatvuoda váhnenruđaide ja buhtada goluid mat bearrašiin leat go ožžot máná. Ovttahávedoarjja lea maŋemus raporterema rájes bajiduvvon NOK 46 000 ruvnnos 2016:s NOK 92 648 ruvdnui 2024:s.
30. Sosiálaveahki láidesteaddji máksomearit oktan máksomeriiguin máná birgejupmái, lassánedje 10 proseanttain suoidnemánu 1. beavvi rájes 2023.s. Čakčamánu 1. beavvi rájes galgá mánáidoadju dollojuvvot olggobealde go meroštallá ekonomalaš sosiálaveahki.

31. Bargočielggadanruđaid, gealbudandoarjaga ja beaiveruđaid mánnálasáhus lea bajiduvvon
ja lea NOK 36 juohke mánás juohke beaivvi ođđajagimánu 1. beavvi rájes 2024:s.
32. Mánáid searvadahttima doarjaga vuodul vuostáiváldet suohkanat, eaktodáhtolaš organisašuvnnat ja eará ideála aktevrrat doarjaga searvadahttit mánáid ja nuoraid geat leat hearckes dilis kultur-, luopmo- ja astoáiggedoaimmaide, oahppogeainnuide ja geasse- ja oasseáiggebargguide. Ornet ásahuvvui 2022:s ja 2024:s lea ortnegis NOK 758 miljovna.
33. Lea juolluduvvon NOK 10 miljovna doaibmaplánii iešguđetlágan vejolašvuođaide mánáide ja nuoraide oassálastit kultur-, valáštallan- ja olgonastindoaimmaide 2024:s. 2023:s juolluduvvui NOK 125 miljovna eambbo oassálastimii valáštallanserviide, eambbo lanjaide, eambbo doaibmabijuide, eambbo lohkanmokta doaibmabijuide ja eambbo eaktodáhtolaš kultureallimii.
34. Juolluduvvui NOK 1,7 miljárdda valáštallanrusttegiidda suohkaniin 2022:s ja 2023:s ja eanet doarjja lagasbirasrusttegiidda hearckes guovlluin.
35. Nationála girjerájusstrategiijas 2020-2023 lea ulbmilin ahte girjerádjosat galget joksat ođđa geavaheddjiid girjjálašvuođain ja lohkamiin, maiddá mánáid ja nuoraid. Kulturráđđi lea ásahan geahččalanprošeavtta mas ostojuvvojit girjjit skuvlagirjerádjosis, vai mánáide ja nuoraide lea eanet ođđa girjjálašvuohta gávdnamis. Skuvlagirjerájus šaddá bissovažžan 2024 rájes.
36. Kultur- ja dásseárvodepartemeanta addá sullii NOK 2,5 mrd. bastevaš doaibmadoarjjan Norgga museaide. Den kulturelle skolesekken (DKS) (kultuvrralaš skuvlalávka) lea ornet mii fuolaha ahte buot oahppit Norggas besset vásihit ámmátlaš dáidaga ja kultuvrra juohke jagi.
37. Juolluduvvo doarjja eaktodáhtolaš mánáid- ja nuoraidorganisašuvnnaid nationála ja riikkaidgaskasaš bargui vuodđodoarjja doarjjaortnega vuodul. 2024:s lea dat nationála vuodđodoarjja NOK 183,3 miljovna.
38. Statistihkka- ja raportererenreaidu KOSTRA dahká vejolažžan čuovvut mot suohkanat vuoruhit bušeahhtarudaid suohkanlaš doaimmaide mánáide.
39. Norga háliida ahte buot mánát galgaše beassat mánáidgárdái, beroškeahtta bearraša ekonomijas, earret eará nuvtá guovddášáiggi bokte mánáide dakkár bearrašiin main lea vuollegis dienas, hálbbit mánáidgárddi ja doarjaga bokte sihke doarjun dihte giellaovdáneami mánáin geain lea minoritehtaduogáš ja nannen dihte pedagogalaš bargoveaga guovlluin gos lea hearckes birgejuvvi. Lea álggahuvvon skuvlaastoáiggeortnet 12 diimmu juohke vahku buot 1. ja 2. ceahki ohppiide. Borgemánu 1. beavvi 2024 rájes gusto dat maiddá 3. ceahki ohppiide. Lea álggahuvvon nuvtá ollesáiggesadji mánáidgárddis buot mánáide suohkaniin dan nu

gohčoduvvon Finnmárkku ja Romssa doaimbavuovllus. Lea maiddái álggahuvvon nationála ortnet bearrašiidda main leat golbma máná, dahje eambo, mánáidgárddis oktanaga nu ahte dan goalmát máná rájes lea ollesáiggesadji nuvttá.

40. Mánáin dorvovuoštaiváldimis ii leat vuoigatvuohta mánáidgárdesadjái, muhto stáhtadoarjja dahká ahte 1-5 jahkásaš mánát ožžot vejolašvuođa leat mánáidgárddis, beroškeahhtá dorvoohcama stáhtusis.

41. 2024:s lea juolluduvvon badjel NOK 100 miljovna doaimmaide nannenplánas mánáid veahkaválddalašvuođa ja illasteami vuostá lagas oktavuodain.

b)

42. Lea geatnegahtton suohkaniid ja fylkkagielddaid lágain ahte galgá leat nuoraidráđđi, dahje eará mielváikkuhanorgána nuoraide, mii galgá buktit oaiviliid/evttohusaid ja addit cealkámušaid áššiin mat gusket nuoraide. Dát guoská maiddái oaiviliidda báikkálaš bušehtaide.

43. Mánáid- ja nuoraideaktodáhtolašvuohta ja fylkkagielddaid nuoraidráđiid ovddasteaddjit galget buktit cealkámušaidstáhtabušehtii dihto čoahkkanemiiguin mánáid- ja bearašministariin. Mánáid- ja nuoraidorganisašuvnnat ja organisašuvnnat, mat barget mánáid ovddas ja mánáiguin, sáddejit čálalaš cealkámušaid stáhtabušehtii eará departemeanttaide.

44. Stuorradikki fágálávdegottit čađahit gulaskuddamiid siviilaservodagain stáhtabušehta meannudeami oktavuodas. Doppe sáhttet mánáid- ja nuoraidorganisašuvnnat, ja organisašuvnnat mat barget mánáid ovddas ja mánáiguin, buktit cealkámušaid bušehtii.

Dáhtačoaggin

Gažaldat 7

a)

45. Statistisk sentralbyrå (Statistihkalaš guovddášdoaimmahat) ii buvttat statistihka mii čájeha čearddalaš duogáža. Norggas lea guhká leamaš almmolaš njuolggadussan ahte dieđut ássiid čearddalašvuođa(id) birra eai galgga registrerejuvvot. Obbalaččat lea Norga hirbmat várrogas buvttadit statistihka mas persondieđut leat vuodđun mat sáhttet vásihuvvot hearkin, dahje dagahit ahte rašes joavkkut servodagas stigmatiserjuvvojit, gč. Personsudjalusgohččuma 9. art. 1. čuoggá.

b)

46. Ovttađassásašvuođa- ja vealahanlágas, mii gustogođii 1.1.2018, lea deattuhuvvon gielddus seahkalas vealaheapmái, mii mearkkaša vealaheami mas olu vealahanákkat doibmet ovttas.

Dutkanraporta «Barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering» (mánáid ja nuoraid vásáhusat rasismmain ja vealahemiin) biddjojuvvui ovdan njukčamánu 2024. Raporta čalmmustahtá nuorra juvddálaččaid, romeriid ja sápmelaččaid vásáhusaid, man birra lea unnán máhttu ovdalaččas.

Sorjjasmeahtun goziheapmi

Gažaldat 8

a)

47. Lea ovdal dieđihuvvon Barnekomiteénii (mánáidlávdegoddi), Norgga viđat ja guđat raporttas 2016:s, ahte rádđehus lea mearridan ahte Mánáidáittardeaddji mandáhtta ii viiddiduvvo guoskat eaŋkiláššiid váiddameannudeapmái. Čujuhuvvui earret eará dasa ahte Mánáidáittardeaddji lea sorjjasmeahtun ja ahte mandáhta viiddideapmi sáhtá dagahit dan dehálaš, eanet prinsihpalaš gažaldagaid njunušrolla ovdii mánáid beroštumiid áimmahuššama birra. Dát lea maidái Norgga posišuvdna odne.

48. Go guoská ávžžuhussii addit Norgga olmmošvuoigatvuođaásahussii (NIM) mandáhttan meannudit mánáid váidagiid, gustojit dat seamma ákkat. NIM lea sorjjasmeahtun almmolaš orgána, mii organisatuvrralaččat lea Stuorradikki vuollásaš. Mearkkašupmin lea ahte mánáid váidagat gusket hui olu ja iešguđetlágan surggiide, mat gáibidit sierra gelbbolašvuođa iešguđetge suorggis.

b)

49. Departemeanttat leat gieskat kárten mánáid váidinvejolašvuođaid buot surggiin ja leat doaimmas olu dehálaš proseassat suorggis, sihke go guoská váidinvejolašvuođaide ja iešmearrideapmái. Buoridan dihte dieđuid mánáide ja nuoraide váidinvuoigatvuođaid birra eaŋkiláššiin ja daid váidinvejolašvuođaid birra mat gávdnojit, leat gieskat almmuhuvvon dieđut almmolaš diehtjuohkinkanálas nuoraide (ung.no).

50. Lea dahkkon bargu buoridan dihte dieđuid mánáid ja nuoraid váidinvejolašvuođaid birra mánáidsuodjalusas, ja Stáhtahálddašeaddjit leat hábmen neahttavuđot, mánnáládis váidinportála, mas lea álki mánáide dihtoštít ja váidit. Mánáid váidagat maid stáhtahálddašeaddji oazžu, galget vuoruhuvvot. Lea sáddejuvvon gulaskuddamii evttohus ahte mánát galget sáhttet váidit go fárrejit fuollaruovttus, ja nannet mánáid bealálašvuoigatvuođat mánáidsuodjalusáššiin.

51. Siviilaáittardeaddji lea Stuorradikki áittardeaddji dárkkistan várás hálddahusa. Áittardeaddji váldobargun lea sihkarastit ovttaskas olbmo vuoigatvuođaid deaivvadettiin almmolaš eiseválddiiguin. Siviilaáittardeaddji lea lágidan buorebut sáhttit addit mánáide veahki váidinproseassas.

Viidudeapmi, diđolašvuođabargu ja oahpahus

Gažaldat 9

a)

52. Mánáidsuodjalusa bacheloroahpu nationála njuolggadusaid lánkaásahus gáibida earret eará viiddis máhtu gustovaš Norgga ja riikkaidgaskasaš rievtti birra, mii lea guoskevaš mánáidsuodjalussuorgái. Mánáidsuodjalusa mastera njuolggadus gáibida ahte studeanttat ožžot dárkilis máhtu ON mánáidkonvenšuvnna, eurohpalaš olmmošvuoigatvuođakonvenšuvnna, ja 1996 Haagkonvenšuvnna birra. Buot bargit mánáidsuodjalusásahusain ožžot dorvvolašvuođa- ja sihkkarvuođaoahpu.

53. Rihkusfuolahusa ja soabahanráđi bargit ožžot oahpu mánáidkonvenšuvnna birra. Politijastudeanttat ožžot oahpahusa ON mánáidkonvenšuvnna birra. Lánkaoahpus lea fáddá oassin olmmošvuoigatvuođaoahpahusas. Mánáidkonvenšuvdna lea maiddá fáddán odđa duopmáriid oahpistanprográmmas, dasa lassin lea dat fáddán dihto seminárain duopmáriidda, advokáhtaide ja psykologaide.

54. Lea ráhkaduvvon gelbbolašvuođamateriála ja bagadus mánnáperspektiivva áimmahuššama ja máná buoremusa birra bargo- ja čálgohálddahusa (NAV) várás mii geavahuvvo bargiid oahpahusas daid báikkálaš NAV-kantuvrrain.

55. Dearvvašvuođa- ja fuolahussuorggi bargiin, geat leat ollašuhhtán dearvvašvuođa- ja sosiálafágaoahpu, galgá leat máhttu mánáid ja nuoraid birra, ja sii galget áimmahuššat sin dárbbuid dikšui ja/dahje fálaldagaide ja sihkkarastit sin mielváikkuheami ja vuoigatvuođaid. Sis galgá maiddá leat máhttu sosiála ja dearvvašvuođa váttuid birra maiddá fuollameahtunvuođa, veahkaválddálašvuođa illasteami, gárrenvuođa ja sosiálaekonomalaš váttisvuođaid birra ja sáhttit identifiseret ja čuovvolit olbmuid geain leat diekkár hástalusat.

b)

56. Mánáid- ja bearašdirektoráhtas lea earenoamáš ovddasvástádus loktet diđolašvuođa mánáidkonvenšuvnna birra ja mot dan sáhtta atnit nannet mánáid oassálastima iešguđetge surggiin ja iešguđetge hálddahusdásiin.

Mánáid vuoigatvuođat ja ealáhusat

Gažaldat 10

57. Rabasvuođaláhka bođii fápmui suoidnemánu 1. beaivvi 2022 ja galgá sihkkarastit ahte mánáide leat gávdnamis dieđut mot doaimmahusat meannudit negatiiva váikkuhusaid vuođđoolmmošvuoigatvuođaide ja buori bargodillái. Stuurát

doaimmahusat leat lágas geatnegáhtton čađahit várrogasvuodaárvoštallamiid kárten dihte, meannudan dihte ja unnidan dihte negatiiva váikkuhusaid olmmošvuoigatvuodaide iežaset doaimmas, lágideaddjigollosis ja gávpebealálaččain.

58. Rabasvuodalahka ii fátmmas birasváikkuhusaid. Birasdiehtoláhka gáibida ahte almmolaš ja priváhta doaimmahusain galgá leat máhttu iežaset birasváikkuhusaid birra, ja addá buohkaide ja maiddái mánáide vuoigatvuoda sihtat ja oažžut dieđuid dan birra, earret muhtun spiehkastagaid.

B. Obbalaš prinsihpat

li-vealaheapmi

Gažaldat 11

a)

59. Lea juolluduvvon doarjja sámečielahemi vuostá, doaibmabijuide rasismma, vealahemi ja vaššicealkámušaid vuostá doarjjaortnega bokte. Ráđđehus bargá sierra doaibmaplánain sámečielahemi vuostá. Ráđđehus addá doarjaga Norgga Stopp hatprat (Bisset vaššiságastallama)-lihkadussii.

60. Ráđđehus addá doarjaga Sámi ofelaččat ortnegii, geat leat sámi nuorat geat mátkkoštit Norgga skuvllaide mitalit eará nuoraide sámi dilálašvuodaid birra vuosttildan dihte čielahemi.

b)

61. Ráđđehus almmuhii Handlingsplan mot rasisme og diskriminering – ny innsats 2024-2027 (doaibmaplána rasismma ja vealahemi vuostá – ođđa áŋgiruššan 2024-2027) golgotmánus 2023:s. Plána guoská buot joavkkuide mat sáhttet gillát rasismma ja čearddalaš ja oskkoldatlaš vealahemi. Doaibmabijut deattuhit earenoamážit golbma suorggi: Bargoeallima, nuoraid ja báikkálaš áŋgiruššama.

62. Ráđđehus áigu nannet áŋgiruššama antisemittisma ja muslimaid vuostá vaši ektui ja bidjá ovdan ođđa doaibmaplána 2024:s.

63. Dembra (Demokratisk beredskap mot rasisme, antisemittisme og udemokratiske holdninger) (demokrátalaš gearggusvuohta rasismma, antisemittisma ja eahpedemokrátalaš miellaguottuid vuostá) lea fáaldat skuvllaide, man ulbmilin lea eastadit vaši ja olggobeallái šaddama demokrátalaš gelbbolašvuoda huksema vuodul.

64. Politiijadirektoráhtta lea ráhkadan doaibmaplána politiijaid bargui máŋggabealatvuodain, gulahallamiin ja luohtámušain áigodahkii 2022-2025. 2021:s ásahuvvui nátionála gelbbolašvuodabiras vašširihkkosiidda Oslo politiijaguovllus.

c)

65. Olu doaibmaplánain ja strategijain leat doaibmabijut mat earenoamážit leat jurddašuvvon mánáide ja nuoraide geat deaivedit iešguđetlágan vealahemiin. Dát guoská sohka-beal- ja seksualitehtamárggabealatvuoda doaibmaplánii (2023-2026), doaibmaplánii rasismma ja vealáheami vuostá (2024-2027), strategijii dásáiduhttit olbmuid geain leat doaibmavádjitvuodát (2020-2030) ja doaibmaplánii dásáiduhttit olbmuid geain leat doaibmavádjitvuodát (2020-2025).

d)

66. Ráđđehus lea bargagohtán strategijain dásseárvu nissoniid ja dievdduid gaskkas mii galgá biddjojuvvot ovdan 2024:s. Ráđđehus bargá maiddá stuorradiggedieđáhusain seksuála loavkašuttima birra, mii fátmasta mánáid ja nuoraid.

e)

67. Ovddit raporterema rájes leat guorahallagohtán veahkaválddálašvuoda ja illastemiid viidodaga ja sivaid veahkaválddálašvuhtii. Dát čájehit ahte leat eanet nissonolbmot mat gillájit duođalaš ja geardduhuvvon veahkaválddálašvuoda lagas oktavuodain go dievddut, ja váilevaš dásseárvu lea riskan veahkaválddálašvuhtii lagas oktavuodain. Dasa lassin sáhtta earret eará ahki, čearddalašvuodta, osku, doaibmanávccat, sohka-bealilbmadeapmi, sohka-bealidentitehta ja seksuála sodju váikkuhit riskii gillát veahkaválddálašvuoda.

68. Go guoská mánáide ja nuoraide, de čájehit iskkadeamit ahte nuorat, geat leat bajásšaddan bearrašiin gos bearašoktavuodát leat boatkanan, main ekonomii ja lea heittot, main váhnemiin leat leamaš váttisvuodát gárihuhttinmirkkuid geavahemiin dahje psyhkalaš váttut, leat eanebut vásihan veahkaválddálašvuoda ja illasteami. Dát guoská maiddá bearrašiidda main lea sisafárrejeaddjidoogáš. Mánát, geain leat doaibmavádjitvuodát, leat maiddá stuorát riskadilis go eará mánát. Leat manemus jagiid čađahuvvon olu kampánnjat mat galget loktet álbmoga máhttodási veahkaválddálašvuoda ja illastemiid birra, ja gos sáhtta ohcat veahki.

69. 1.1.2020 rájes leat eiseválddit geatnegáhtton árrjalaččat bargat nannet dásseárvvu, earret eará dainna lágiin ahte almmolaš eiseválddit galget eastadit givssideami, seksuála loavkašuttima ja sohka-bealvuodát veahkaválddálašvuoda ja vuostaldit stereotypiserema, gč. dásseárvo- ja vealahanlága § 24.

Máná buoremus

Gažaldat 12

a)

70. Mii máná buoremus lea, árvvoštallojuvvo konkrehtalaččat juohke dáhpáhusas. Mearrideaddjit gehččet njuolggadusaid ja ávžžuhusaid mat leat ráhkaduvvon sihke nationála ja riikkaidgaskasaš rievttis, nugo ON mánáidlávdegotti cealkámušaid, mat leat almmuhuvvon ráđđehusa neahtasiiddus vai lea álki gávdnat. Vai áimmahuššá máná buoremusa váhnenriidoáššiin, de lea Domstolsadministrasjon (duopmostuollohálddahuš) ráhkadan praktihkalaš ávžžuhusaid maid vuodđun leat mánáid ja nuoraid iežaset vásáhusat duopmostuoluiguin.

b)

71. Máná buoremusa prinsihppa lea Norgga rievttis nannejuvvon Vuodđolága § 104:s. Prinsihppa lea maddái váldojuvvon fárrui olu lágaide ja lánkanjuolggadusaide, maddái olgoriikalaččaidláhkii. Ođđa bajitdási mearrádus máná buoremusa birra váldojuvvui sisa mánáidsuodjalusláhkii čielggasmahttin dihte ahte dat lea lága guovdileamos vuhtiváldin ja láidesteaddji prinsihppa. 1.1.2024 bođii lánkagiielddus konverterenterapiija vuostá fápmui. Máná buoremus lea leamaš vuodđoberoštupmi go lánkaárvalus lea hábmejuvvon.

Máná vuoigatvuohta dovddahit iežas oaiviliid

Gažaldat 13

a)

72. Ođđa mánáidsuodjalusláhka nanne lága álgokapihttalas, vuodđovuogitvuođaid ja prinsihpaid birra, bajitdási mearrádusa máná váikkuhanvuoigatvuođa birra. Vuoigatvuohta guoská buot mánáide geain lea dáidu oaiviliid hábmet ja buot dásiin mánásuodjalusáššis. Mánás lea iešheanalaš eavttuhis vuoigatvuohta, muhto ii geatnegasvuohta leat mielde váikkuheame.

73. Máná oaivilat deattuhuvvojit oktan momeantan máná buoremusa árvvoštallamis buot áššešlájain olgoriikalaččaidsuorggis. Vuoigatvuohta, mii mánás lea, ahte guldalit su ja dadjat iežas oaivila dorvoohcciáššiin ja bearašsisafárrenáššiin, áimmahuššojuvvo eanas dainna lágiin ahte sidjiide fállujuvvo ságastallan. Olgoriikadirektoráhtas (ODI) leat maddái sierra njuolggadusat mánáid gulaskuddamii olgoriikalaččaidáššiin obbalaččat ja áššiin dorvoohcama/várjalusa birra

74. Dorvoohcanáššiin čadahuvojit dábálaččat ságastallamat mielčuovvu mánáiguin 7 jagis bajás. Buot vuolleahkahaččaide addojuvvo geavtlaččat fállaldat dorvoohcanságastallamii, fysalaččat dahje šearpma bokte. Bearašsisafárrenáššiin addojuvvo mánáide dábálaččat ságastallanfáldat go devdet 7 jagi. Lánkaásahusa § 17-3 fáttmasta maddái mánáid geaidda eretbijahallanáššit gusket, muhto addojuvvo

hárve ságastallanfálaldat ODI:n. Geavat dain áššiin lea guldalit máná su váhnemiid, advokáhtaid, ovddasteddjiid dahje earáid bokte geat hupmet máná ovddas. Dábálaččat dáhpáhuvvá dat čálalaččat. Jus máná háliida njálmmálaš njuolggoságastallama, de dahká politiijaguovlu dan.

b)

75. Buot skuvlaohppiin lea riekti gullot. Dát lea láhkageatnegáhtton oahpahušlágas. Buot vuodđoskuvllain galgá leat ohppiiráđđi 5.–7. ceahki ohppiide ja nuoraidceahkkái, ja buot joatkkaskuvllain galgá leat ohppiiráđđi. Ohppiiráđđi galgá ovddidit skuvlla ohppiid oktasašberoštumiid, ja bargat oččodit buori oahppan- ja skuvlabirrasa.
76. Elevorganisasjonen (Ohppiidorganisašuvdna) lea riikaviidosaš, bellodatpolitihkalaččat sorjjasmeahtun beroštupmeorganisašuvdna ohppiide ja fidnohárjehalliide joatkkaskuvlaoahpahušas ja nuoraidskuvllas Norggas.
77. Mánáin lea ovddasteaddji nationála sosiála ásodatpolitihka geavaheaddjerádis. Geavaheaddjeráđđi galgá veahkkin buoridit eiseválddiid máhtu politihka váikkuhusaid birra geavaheddjiide.

c)

78. Suohkanlága § 5-12 čuožžu ahte buot suohkaniin ja fylkkagielddain galgá leat nuoraidráđđi dahje eará mielváikkuhanorgána nuoraide. Mearrádus gustogođii 2019 čavčča. Nuoraidráđi miellahtut eai galgga leat deavdán 19 jagi go válga dollojuvvo. Ráđit leat ráđđeaddi orgánat suohkanii dahje fylkkagildii ja sis lea vuoigatvuohta dadjat oaivila buot áššiin mat gusket nuoraide. Lea ráhkaduvvon bagadus nuoraidráđiide.
79. Gávdnovit olu arenat gos mánát ja nuorat sáhttet ovddidit iežaset oainnuid ja evttohusaid áššiin mat gusket sidjiide. Dollojuvvo jahkásaččat gulahallanforum gaskal fylkkagielddaid nuoraidráđiid ja guoskevaš departemeantaid ja máná- ja bearašministara. Čađahuvvojit bissovaš jahkebeallásaš oktavuodačoahkkimat gaskal departemeantta ja mánáid- ja nuoraideaktodáhtolašvuođa golbma goavdeorganisašuvnna. Lágiduvvo jahkásaččat oktavuodaakonferánša gaskal mánáid- ja bearašministara ja eaktodáhtolaš mánáid- ja nuoraidorganisašuvnnaid. Mánát ja nuorat bovdejuvvojit maidái buktit cealkámušaid politihkkaráhkadeapmái.

d)

80. Mánáidgárddiid rámmaplánas lea sierra kapihtal mánáid mielváikkuheami birra. Mánáidgárdi galgá áimmahuššat mánáid vuoigatvuođaid mielváikkuhit dainna lágiin ahte lámhá ja movttiidahtta ahte mánát galget beassat ovddidit iežaset oainnuid mánáidgárddi beavviváláš doaimma birra. Sii galget lámhit mielváikkuheami mii lea heivehuvvon mánáid ahká, vásáhusaide, iešguđetge máná eavttuide ja dárbbuide. Nuoramus mánáin ja mánáin, mat gulahallet eará lámhá go hupmamiin, lea maidái vuoigatvuohta albmadiet iežaset oainnuid eavttuideasetguin.

81. Oahppoplána bajit dási oasis vuodđooahpahusa árvvuid ja prinsihpaid birra daddjojuvvo ahte demokrátalaš servodat lea sorjavaš das ahte olles álbmogis leat ovttalágan vuoigatvuodát ja vejolašvuodát searvat mearridanproseassaide. Eamiálbmotperspektiiva lea oassi ohppiid demokratiijaoahpahasas.
82. Skuvla galgá leat báiki gos mánát ja nuorat vásihit demokratiija geavahasas. Oahppit galget vásihit ahte sin guldalit skuvlaárgabeaivvis, ahte besset duodas váikkuhit, ja ahte sii sáhttet váikkuhit dan mii guoská sidjiide. Oahpaheaddji ja oahppi gulahallamis, ja skuvlla ja ruovttu gulahallamis galgá guđet guimmiideaset gudnejahttin leat vuodđun . Go ohppiid guldalit skuvllas, de vásihit sii ahte ieža sáhttet vállet dihtomielaláčat.
83. 2022:s ásahuvvui IMDi (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet) (Integreren- ja mánggabealatvuodádirektoráhta) nuoraidpanela. Ásaheami ulbmilin lea láchit nuoraid mielváikkuheami mearridanproseassain ja oassálastima integrerenpolitihka ovdánahttima duohta oasálažžan.
- e)
84. Mánáidkonvenšuvdna lea fáddán ođđa duopmáriid oahpistanprográmmas, ja dihto seminárain duopmáriidda ja advokáhtaide. Domstoladministrasjon (duopmostuollohálldahus) lea ráhkadan nationála rávvagiid váhnenriidduid ja mánáidsuodjalusáššiid meannudeami birra duopmostuoluin. Nationála njuolggadusat politiiid deaivvadeapmái mánáiguin gustogohte ođđajagimánu 1. beaivvi 2023 ja gusket buot politiijabargiide. Njuolggadusat almmuhit prinsihpaid deaivvademiide main mánát leat searvvis.
85. Ráנגgáštusproseassalágas leat sierra njuolggadusat láchččojuvvon gažademiid čađaheapmái mánáiguin geain lea gillájeaddjistáhtus ja/ dahje vihtanstáhtus. Máná gažaduvvo sierra ovdánahtton vuogi mielde mánáid gažadeami várás ja Statens barnehus (Stáhta mánáidviessu) čuovvola sin mánáidfágalaš prinsihpaid mielde. Ráנגgáštusproseassaláhka sisttisdoallá maiddá sierra mearrádusaid, mat galget sihkarastit ahte mánát, geain lea várohuvvonstáhtus ja/dahje áššáskuhttonstáhtus, áimmahuššojuvvojit omd. vuoigatvuoda hárrái oažžut bealušteaddji ja mánáidsuodjalusa searvadahttima. Riikaadvokáhta almmuhii 2023:s njuolggadusaid mánáid ja earenoamáš hearkkes olbmuid gažadeapmái, geain lea várohuvvon stáhtus ráנגgáštusáššiin. 2024 rájes gažaduvvojit maiddá várohuvvon vuolleahkásaččat vuollel 16 jagi seksuála illasteami áššiin Stáhta mánáidviesus. Geahča maiddá čuoggá 17d)

C. Siviila vuoigatvuodát ja friddjavuodát

Stáhtaborgárvuohta

Gažaldat 14

86. Bargo- ja searvadahttindepartemeanta galgá geahčadit stáhtaborgárnjuolggadusaid ja áigu árvvoštallat laktit stáhtahisvuođa definišuvnna stáhtaborgárláhkaásahussii. 2016:s addojuvvui gohčus Olgoriikkalaččaiddirektoráhtii stáhtaborgárlága § 16 dulkoma birra, sihkkarastin dihte ahte áššiid meannudeapmi mat gusket stáhtahis mánáide, riegádan Norggas, čuovvu min riikkaidgaskasaš geatnegasvuođaid.

Vuoigatvuohta priváhtaeallimii ja oažžut heivvolaš dieđuide

Gažaldat 15

a)

87. Personsuodjaluskommišuvdna (NOU 2022: 11) lea guorahallan personsuodjalusa obbalaš dili Norggas ja árvvoštalai mot mánáid ja nuoraid personsuodjalus áimmahuššojuvvo, earenoamážit skuvllas ja mánáidgárddis ja digitála bálvalusain maid mánát geavahit. Personsuodjaluskommišuvdna lei earenoamáš garrasit fuolastuvvan mánáid personsuodjalusa geažil skuvllas, dasa gullet máinnusdeaddu bálvalusain maid skuvla atná oahpahusas ja ohppiid persondieđuid gávppálaš ávkkástallan.

88. Digitaliseren- ja hálddašandepartemeanta bargá dál raportta čuovvolemiin, ovtas Mánáid- ja bearašdepartemeanttain ja Máhttodepartemeanttain. Bargu gehččojuvvo digitála oahppoanalysa áššedovdijoavkku ávžžuhusaid (NOU 2023:19) čuovvoleami oktavuodas.

89. 2014:s oačču vuodđoláhka ođđa mearrádusa, § 102 priváhtaeallima ráfi birra. Dát mearrádus suddje sihke mánáid ja rávesolbmuid, ja dadjá čuovvovačča: «Juohkehaččas lea vuoigatvuohta iežas priváhtaeallima, bearašeallima ja iežas gulahallama vuhtiiváldimii.» Vuoigatvuohta priváhta eallimii guoská maiddái mánáide. Vuodđolága § 104 vuodul lea maiddái mánáin «vuoigatvuohta suddjet iežas persovnnalaš integritehta», mii maiddái fáttmasta vuoigatvuođa vuhtiiváldit sin personsuodjalusa.

b)

90. Márkanfievrredanlágas lea sierra kapihtal mánáid suddjema birra. Nannejuvvo ahte galgá leat earenoamáš várrogas mánáid váikkuhahttivuođain, váilevaš vásihemiin ja lunddolaš oskkáldasvuođain. Galgá viidáseappot vuhtiiváldit agi, ovdáneami ja eará dilálašvuođaid mat dahket mánáid earenoamáš hearkin. Mearrádusat leat teknologijaneutrálát ja galget maiddái várjalit mánáid vaháguhtti márkanfievrredeami vuostá digitála kanálain. Forbrukertilsynet (geavaheaddjebearráigeahčču) goziha lága. Ráđdehus lea geahčadišgohtán mánáid golaheaddjisuodjalusa digitála mediain, ja árvvoštallá maiddái ahkeráji sosiála mediaide.

c)

91. Mánáidgárddiid ja skuvllaid digitála gelbbolašvuoda ja infrastruktuurra 2023-2030 strategiijas leat olu doaibmabijut buoridit oahpaheaddjegelbbolašvuoda ja nannet digitála geavahusa mánáidgárddiin ja skuvllain. Digitála gelbbolašvuoda lea maiddáid fáddán stuorrádiggedieđáhusas oadjebas digitála bajásšaddama birra. Oahpahusdirektoráhtas leat olu gelbbolašvuodaáhpáhtat ovddidan várás oahpaheddjiid ámmátfágalaš digitála gelbbolašvuoda, ja oahpahusdirektoráhtta galgá maiddáid almmuhit dutkanprográmma digitaliseremii ja digitaliserema ja digitála gelbbolašvuoda birra.
92. Direktoráhtta lea almmuhan bagadusa mas lea čielga ávžžuhus muddet priváhta mobiiltelefovnnaid ja fiehttodiiimmuid geavaheami skuvllas. Direktoráhta lea ovdal almmuhan bagadusa mot skuvllat sáhttet suddjet mánáid vahágahtti sisdoalu vuostá, ja barget ovttas KS:in ođasmahtton bagadusain mii galgá meannudit beassanstivrema ohppiid digitála reaiduin viidát.

D. Veahkaválddálašvuoda mánáid vuostá

Illasteapmi ja eará ilgadis olmmošmeahtton dahje gudnehuhtti meannudeapmi dahje ránggáštus

Gažaldat 16.

a)

93. Politiijadirektoráhtta mearridii ođđa bagadusa politiijaareasta geavaheapmái skábmamánus 2018:s. Bagadus mearrida ahte vuolleahkásaččat eai galgga biddjot giddagassii dahje eará lássejuvvon latnjii earret go jus lea áibbas bággu. Galgá árvvoštallat ja vejolaččat geahččalit molssaevttolaš doaibmabijuid, ja árvvoštallama ja konklusuvnna gálga čállit areastajournálie. Jus vuolleahkásačča lásse latnjii, de galgá orrun doppe leat nu oanehis áigái go vejolaš. Galgá álo vuhtiiváldit vuolleahkahaččaid geat biddjojuvvojit arestii earenoamážit vai orrun doppe čuohcá unnimus lági mielde. Galgá boahit ovdan areastajournálas guđelágan láchčin lea čađahuvvon daningo son gii lea arresterejuvvon lea vuolleahkásaš.
94. Orodettiin areasttas galgá vuolleahkahaččain álo leat vejolaš ovtastallat areastabargiiguin, dearvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa dahje mánáidsuodjalusa bargiiguin geat leat dás lanjain. Vuolleahkahaččat eai galgga servvoštallat dahje leat biggodettiin ovttas ráves fánnggaiguin Vuolleahkásaččat geat leat váldojuvvon gitta galget sirdojuvvot giddagassii nu johtilit go vejolaš ja manjemusat 24 diimmu manjel go leat váldojuvvon gitta. Orrun politiijaareasttas galgá dušše earenoamáš dáhpáhusain bistit badjel 24 diimmu. Jus orrun politiijaareasttas bistá badjel 24 diimmu, de galgá čállit areastajournálie ákkaid, maiddáid molssaevttolaš doaibmabijuid mat leat geahččaluvvon dahje árvvoštallojuvvon, ja gii lea mearridan dan.
95. Mánáidsuodjalusláhka mudde mánga čuozaheaddji doaibmabiju mánáid ja bearrašiid dáfus. Mánát institušuvnnas leat earenomáš rašis joavku geat leat sorjavaččat rávis

olbmuid fuolaheamis. Leat danne liige garra gáibádusat dasa ahte láhkavuodđu bákku ja eará čuozaheamis geavaheami ferte leat áddehahti ja vuorddehahti. Olu njuolggadusat vuoigatvuodaid ja bákku geavaheami birra lea dál nannejuvvon ođđa mánáidsuodjaluslágas. Viidáseappot lea gielddus sihke fysalaš ja psykalaš bákku ja fámu vuostá nannejuvvon lágas. Lea dahkon ollislaš geahčadeapmi njuolggadusain bákku geavaheami birra institušuvnnain. Dát čuoovolvuo láchkaproposišuvnnas mii biddjojuvvo ovdan Stuorradiggái 2025 giđa.

96. Mánáin lea seamma rievttálaš suodjalus illasteami ja mearehis bággoheavaheami vuostá go olles olmuin. Mekánalaš bággoheavaheami, mat cagget pasieanta lihkanfriddjavuodá, dahje oanehis áigái bidjan lássa uvssa duohkáid dahje gitta uvssa duohkáid go bargit eai leat das, ii sáhte geavahit pasieanttaide geat leat vuolle 16 jagi. Dearvvašvuodadirektaráhta johtočállosis psykalaš dearvvašvuodáláhkii ja psykalaš dearvvašvuodagáhttema láchkaásahussii deattuhuvvo ahte bággoheavaheami galgá ráddjejuvvo dasa mii lea áibbas dárbbalaš ja ahte galgá dahkat individuálalaš árvoštallamiid leago dárbu geavahit bákku.

b)

97. Boahká ovdan mánáidsuodjaluslágas ahte mearrádus geavahit bákku, dahje gáržžidemiid máná persovnnalaš integritehtas lagabuidda čilgejuvvon mearrádusaid vuodul lágas, lea eará mearrádus, maid sáhtta váidit. Mearrádusaid galgá maiddáid čállit ja bidjat ovdan Stáhtahálddašeaddjái mii lea bearráigeahčaneiseváldi.

98. Máná, gii lea gillán duodalaš ránggáštahetti dagu, dahje máná manjibáhcciin, sáhtta leat vuoigatvuodta oazžut veahkaváldebuhtadusa stáhtas, gč. veahkaváldebuhtaduslága § 1.

99. Ođđa veahkaváldebuhtadusláhka bođii fápmui ođđajagimánu 1. beaivvi 2023. Lága mielde galget duopmostuolut meannudit buhtadusgáibádusa ránggáštusášši vuolde. Dábálaččat lea mánás vuoigatvuodta oazžut veahkkeadvokáhta ránggáštusášši oktavuodas. De leage veahkkeadvokáhta ovddasvástádus ovddidit buhtadusgáibádusa duopmostullui. Go duopmu lea loahpalaš, de máksá stáhta buhtadusa gosii automáhtalaččat, ja gáibida seammás regreassa (mávssu) vahátdahkkis. Dát dagaha ahte buhtadusgáibádus meannuduvvo riektesihkkareappot ja doaimmalaččabut.

100. Jus duopmostuolut eai meannut buhtadusgáibádusa riekteášši oktavuodas, ovdamearkka dihte danne go ášši heaittihuvvo, de sáhtta máná váldeguoddi ohcat veahkaváldebuhtadusa. Máná galgá dattetge guldalit ja su oavil galgá deattuhuvvot agi ja láddama ektui. Golut advokáhtii sáhttet buhtaduvvot jus ášši viidodat dahje ránggabealatvuodta muitala dan. Ođđajagimánu 1. beaivvi 2024 gustogohte veahkaváldegillájeaddjelága njuolggadusat, mat earret eará addet mánáide, geat leat vásihan veahkaválddalašvuodá lagas olbmo vuostá, vuoigatvuodá buhtadussii go vahátdahkki ii leat vásttolaš dábálaš buhtadusnjuolggadusaid mielde. Buot mánáin lea vuoigatvuodta beassat váikkuhit dain surggiin main váldeguoddis lea mearridangealbu. Váldeguoddeláhka lea rievdaduvvon earret eará nannen dihte

máná dili. Láhkamearriduvvon ahkerádji goas šaddá geatnegasvuolta guldalit máná gažaldagain mat gullet váldeguoddeovddasvástádusa vuollái, lea vuoliduvvon guoktenuppelohkái jagis čieža jahkái. Maiddái jearaldagain galgá go váhnemis váldit eret váldeguoddima lea geatnegasvuolta guldalit máná guhte lea badjel čieža jagi. Mitaluvvo maiddái dan birra 8 b) ja 23 f) vuolde.

c)

101. Politiijjaid obbalaš lohpi geavahit fámu lea regulerejuvvon politiijalága guđat paragrafás ja politiijabagadusas § 3-2. Politiijjat sáhttet atnit fámu mánáid guovdu seamma láhkái go rávisolbmuid guovdu. Nationála njuolggadus politiijjaid deaivvadeami várás mánáiguin čielggasmahtta ahte dattetge gusto govttolašvuodagaibádus go geavaha fámu mánáid vuostá. Gáibiduvvo eanet ovdal go fápmogeavaheapmi mánáid vuostá árvoštallojuvvo govttolašžan. Čavgejuvvon gáibádusas govttolašvuodaárvoštallamii lea maiddái mearkkašupmi guđelágan fápmogaskaomiid politiijjat sáhttet atnit mánáid guovdu, ja guđiid diillaálálašvuodain.
102. Ráđđehus ovddidii ođđajagimánus 2024 Stuorradiggái árvalusa váldit sisa politiijaláhkii prinsihpa ahte máná buoremus galgá leat vuodđoberoštupmi go politiijabálvalusa bargu guoskkaha dahje dahkkojuvvo mánáid guovdu dahke lahka. Fámu galgá dábálaččat atnit dušše go lea áibbas dárbbaslaš, buot eará vejolašvuoddat leat geahččaluvvon, muhto maiddái eai leat leamaš doarvái ja ulbmilin fápmogeavaheamiin lea dakkaviđe eastadit máná dahje earáid vaháguhttima. Lohpi geavahit fámu lea earenoamážit sorjavaš das leago dárbu fápmui, máná agis, dearvvašvuodadilis ja máná hearkivuodas muđui.
103. Politiijjat leat ráhkadan doaibmaplána ovddidan dihte mánggabealatvuoda, gulahallama ja luohttámuša, maiddái go deaividit minortehabirrasiid nuoraiguin. Politiijjat galget guorahallat ja geahččalit iešguđetlágan doaibmabijuid eastadan dihte ahte persondárkkisteamit vásihuvvojit eahpevuoggalažžan dahje vealaheapmin.

Veahkaválddálášvuolta, maiddái seksuála boasttogeavaheapmi ja illasteapmi

Gažaldat 17

a)

104. 2023:s váldojuvvui ođđa mearrádus sisa riidoláhkii mii gusto mánáidsuodjalusáššiin dallego lea čiegus adreassa. Mearrádus addá riektái lobi mearridit ahte vihtana namma ja eará heaggadieđut eai galgga addojuvvot rabas rievttis, jus dat sáhtta almmustahttit čiegus adreassa. Mearrádussii lea addojuvvon vástevaš geavahus Mánáid- ja dearvvašvuodálávdegotti áššiin.
105. Ráŋggáštusproseassaláhka rievdaduvvui 2023:s, mii mielddisbuktá ahte áššáskuhtineiseváldi oažžu lobi mearridit elektrovnnalaš dárkkistusa (nu gohčoduvvon jorggu veahkaváldealárbma) go balahuvvo ahte fitnangiielddus ja oktavuodagiielddus rihkkojuvvo. Earenoamáš dáhpáhusain galgá fitnangildosa elektrovnnalaš dárkkistusa maiddái sáhttit mearridit vaikko ii leatge rihkkon dan ovdal.

Lága ovdabargguin lea deattuhuvvon ahte áššit, main lea áigegeovdil atnit fitnangildosa dahje oktavuodagildosa njuolggadusaid, dávjá gusket mánáide njuolga dahje eahtenjuolga. Čuoggás 16 b) mitaluvvo maiddá dan birra.

b)

106. Nationála doaibmaplánat ja strategiiat leat leamaš dehálaš váikkuhangaskaoamit nannet ja ovttahttit surggiidrasttideaddji ángiruššama eastadit veahkaválddálašvuoda ja seksuála illasteami mánáid vuostá. Olu plánat/strategiiat, mat earenoamážit guoskkahit veahkaválddálašvuoda mánáid vuostá, leat biddjojuvvon ovdan mañemus 10 jagi. Stuorradiggi mearridii miessemánus 2024 nannenplána veahkaválddálašvuoda ja illasteami várás mánáid vuostá ja lagas oktavuodain (2024-2028). Ovcci departemeantta leat ovttasbargan plánain mii maiddá guoskkaha sosiálalaš dárkkisteami, gudnái guoski veahkaválddálašvuoda ja interneahhttaguoski veahkaválddálašvuoda mánáid vuostá.

107. Ráđđehus áigu nannet ángiruššama vuosttildit veahkaválddálašvuoda unninmis mánáid vuostá ja interneahhttaguoski veahkaválddálašvuoda mánáid vuostá. Miellaguoddoovddideaddji bargu buot álbmogii, váhnendoarjja ja gelbbolašvuodálokten bálvalusain galgá vuoruhuvvot. Viidáseappot áigu ráđđehus earenoamážit vuoruhit mánáid ja nuoraid geain lea dahje balahuvvojit šaddat váttis ja vaháguhtti seksuála meahtalat.

108. 2021:s ilmmat nationála ovttahtton ángiruššanstrategiija interneahhttaguoski veahkaválddálašvuoda várás mánáid vuostá. Leat álggahuvvon doaibmabijut sihkkarastin dihte eanet máhtu ja gelbbolašvuoda, maiddá nuoraid ja sin váhnemiid gaskkas. Lea ovdánahtton čavgadet ovttasbargu priváhta surggiin vuosttildit dakkár seksuála veahkaválddálašvuoda. Politiijat ja áššáskuhtineiseváldi vuoruhit sakka interneahhttaguoski illasteami doarrádallama.

c)

109. Heađuštangeatnegasvuoha mielddisbuktá geatnegasvuoda heađuštit muhtun duođalaš ránggáštahhti daguid dahje váikkuhusaid das, gč. ránggáštuslága § 196. Geatnegasvuoha lea persovnnalaš ja guoská buot borgáriidda ja áimmahuššojuvvo dieđihemiin mánáidsuodjalusbálvalussii, politiijaide dahje eará guoskevaš etáhtaide dahje bálvalusaide, dahje eará láhkái geahččalit eastadit dagu dahje váikkuhusaid das. Vuodđoeaktu lea ahte atná «sihkkarin dahje hirbmat jáhkehahttin» ahte láhkarihkus lea dahkkojuvvon dahje dahkkojuvvo. Ovdamearkkat láhkarihkosiidda maid lea geatnegasvuoha heađuštit leat roavva rumašlaš soardin, goddin, vuollel 14 jahkásaš mánáid veagalváldin ja illasteapmi lagas oktavuodain. Heađuštangeatnegasvuoha manná ovddabeallái juohkelágan jávohisvuodageaskku.

110. Buot almmolaš bálvalusain, dearvvašvuodabargiin, bargiin geaidda priváhtaskuvláláhka guoská, ja muhtun eará joavkkuin, lea dieđihangeatnegasvuoha mánáidsuodjalusbálvalussii mánáidsuodjaluslága § 13-2 vuodul.

Diedihangeatnegasvuohta fátmasta earret eará dáhpáhusaid main lea cuogga jáhkkit mánná gillá duođalaš fuollameahttunvuođa dahje go mánná čájeha duođalaš heajos meahtaliid. Geatnegasvuohta mielddisbuktá, nugo headuštangeatnegasvuohta ránggáštuslága § 196 vuođul, persovnnalaš ovddasvástádusa diedihit, ja dat mánná ovddabeallái jávohisvuođageaskku.

111. Guovvamánus 2023 almmuhii Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanta ođđa rávvagiid jávohisvuođageaskku, diehtovuoigatvuođa ja diehtogeatnegasvuođa birra hálddahusas. Rávvagat guoskkahit maiddái headuštangeatnegasvuođa.
112. Politijaid bargu eastadit ja vuosttaldit veahkaválddálašvuođa ja illasteami lea mealgat nannejuvvon daid mañemus jagiid, sihke go guoská gelbbolašvuhtii ja kapasitehtii. Stáhta mánáidviessu lea nannejuvvon olu jagiid ja leat ásahuvvon doarjjaguovddázat sidjiide geat leat hearkkes dilis rihkolašvuođa dáfus buot politijaguovlluin. Leat ráhkaduvvon oktasaš nationála njuolggadusat mánáidsuodjalusa ja politijaid ovttasdoaimmami. Duopmostuollohálddahuš lea mañemus jagiid bargan vuogádatlaččat gelbbolašvuođadoaimmaiguin mánáidsuodjalusáššiin.
113. Ráđđehus áigu láchit vai veahkaválddálašvuođa- ja illastanáššiid čoavdásanproseanta lassána, ja bargat nannet ránggáštusáššemeannudeami áššáškuhtti eiseválddi nannema ja dutkama buorideami bokte. 2024 álggahuvvo dutkan gávdnat sivaid manin čoavdásanproseanta vuoruhuvvon rihkolašvuođasurggiin niedjá, dasa gullet maiddái duođalaš veahkaválddálašvuođa ja illasteapmi.
114. Buot politijaguovlluin lea ásahuvvon neahttajoavku mii váldá vuostá dieđuid dahje cavgilemiid rihkolašvuođa birra interneahtras. Politijat leat maiddái ásahan «sikker chat» (sihkkaris čálašeami) mánáide geat leat dakkár dilis interneahtras gos sis sáhttá leat dárbu oazžut oktavuoda politijaguovlluin. Ráđđehus guorahallá maiddái ásahit geatnegasvuođa Norgga bálvalusfáliliide diedihit jus sii fuomášit ahte sin bálvalusat geavahuvvojit rihkolaš veahkaváldemateriála vurdemii dahje gilvimi.
- d)
115. Stáhta mánáidviessu lea guovddázis barggus sihkkarastit ahte mánáid riektesihkkarvuohta áimmahuššojuvvo ja ahte veahkki mánáide, geat leat vihtanat dahje gillájit Veahkaválddálašvuođa ja seksuála illasteami, ja main ášši lea váidojuvvon politijaid, leat bures koordinerejuvvon. Dearvvašvuođabálvalusas lea Mánáid- ja nuoraidpsykiátralaš poliklinihkka (MDP) (BUP) dehálaš ovttasbargobealli. MNP (BUP) suokkarda ja dikšu traumaide čadnon veahkaválddálašvuhtii ja illasteapmái. Hui duođalaš dáhpáhusain čujuhuvvo mánná viidáseappot earenoamášpsykiátralaš ossodahkii buohcceviesus.
116. Ráđđehus áigu čuoovolit Stáhta mánáidviesu evaluerema earret eará medisiinnalaš iskkademiid fálddaga nannema ánggiruššamiin mánáidviesuin. Stáhta mánáidviesuid oktasaš njuolggadusaid leat ođasmahttime, ja ráđđehus áigu maiddái guorahallat

jearddaga álggahit sierra mánnáviessolága. Ráđđehus áigu dasa lassin árvoštallat veahá rievdadit njuolggadusaid láchčojuvvon gažademiid birra. 2024:s áсахuvvo mánáidviessofálaldat Finnmárkku politiijaguovllus mii lea golmma sajis. Kárášjoga mánáidviesus lea ovddasvástádus addit fálaldaga sámi mánáide. Ráđđehus áigu maiddái guorahallat leago dárbu áсахit eanet mánnáviessofálaldagaid doppe gos guhkes mátkkoštangeaidnu ain lea hástalussan. Ráđđehus áigu 2024:s viiddidit Stáhta mánáidviesu olahusjoavkku maiddái vuolleahkásaš balahuvvon veardahkkiide, áššiin mat gusket seksuálarihkkosiidda.

117. Stáhta eiseválddit addet ruhtadoarjaga doaimmahit Stine Sofie guovddáža mii lea nationála guovddáš mánáide geat leat hearckes dilis veahkaválddálašvuoda dáfus, sin oadjebas fuolaheddjiide ja oarbinaččaide. Guovddáš fállá nuvtta guhtta beaivvi orruma bearrašii, gos sii sáhttet vásihit ilu ja eallinhálddašemi.

e)

118. Mánaidsuodjalusláhka gusto buot mánáide Norggas, beroškeahhtá stáhtusis ja stáhtaborgárvuodas. Ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohccit vuollel 15 jagi besset orrut orrun- ja fuolahusfálaldagas maid stáhta regionála mánasuodjaluseiseváldi hálddaša, gč. bsl. § 11-1. Fuolahusguovddáš galgá addit mánnái buori fuolahusa ja dorvvolašvuoda, ja veahkehit ahte son oazžu dan čuovvoleami ja divššu mii dárbbášuvvo. Mánaid kárten fuolahusguovddážis lea geatnegáhtton bargu.

119. Olgoriikadirektoráhtas (ODI) lea fuolahusovddasvástádus ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohcciin mat leat gaskal 15 ja 18 jagi boarrásat ja orrot dorvovuostáiváldimis. Fuolahus, mii addojuvvo, galgá lea dohkálaš ja heivehuvvon juohkehačča dárbbuide. Vuostáiváldinbáikkid galget addit traumadiđolaš ja oktavuodavuodot fuolahusa. ODI gáibida ja fállá oahpahusa ja bagadusa vuostáiváldinbáikkiide. ODI lea dasa lassin ráhkadan sierra doaibmabidjokoartaid mat rávvejit dorvovuostáiváldinbáikkiid seksuála- ja sohka-bealminoritehtaid hárrái, ja maid galgá dahkat jus okta ássi dieđiha ahte lea gillán seksuála illasteami, veahkaválddálašvuoda dahje bilkideami, mánnánáitosa, olmmošgávppašemi dahje Veahkaválddálašvuoda lagas oktavuodain.

120. 2022:s áсахuvvui sorjjasmeahttun stáhtalaš gozihanortnet ovttaskas vuolleahkásaččaide geat ášset dorvovuostáiváldimiin. Bearráigeahčču galgá gozihit ahte ovttaskas vuolleahkásaččačat, geat ášset dorvovuostáiváldinbáikkiin ožžot dohkálaš orrun- ja fuolahusfálaldaga. Buot ovttaskas vuolleahkásaččaide nammaduvvo ovddasteaddji guhte galgá áimmahuššat sin dorvoohcanproseassa čađa.

121. Mánát, geat leat bohtán Norgii maŋŋel go lea mieđihuvvon bearašsisafárren ja lea cuogga jáhkkit ahte váhnemat dahje mánát leat illastuvvon bearašeallindilis, dahje ahte earát geat leat seamma dállođoalu lahtut (dahje láchčamat) leat illastan sin, galget oazžut orrunlobi beroškeahhtá earáin jus ovttaseallin lea nohkan.

122. Ráđđehus áigu árvoštallat áсахit ortnega mas olgoriikkaeiseválddit dieđihit suohkaniidda bearašsisafárrejeddjiid birra, geat galget ásaiduvvat suohkanii, vai

suohkaniin lea vejolašvuohta aktiivvalaččat ohcat leago riska ahte ruovttus lea fuollameahttunvuohta dahje veahkaválddálašvuođa.

f)

123. Politiijaallaskuvllas lea guovddáš rolla politiijaid oahpaheamis vuođđo-, lassi- ja joatkkaoahpu bokte, dasa gullá maiddá veahkaváldi ja illasteapmi mánáid vuostá. «Illasteapmi lagas oktavuodain» ja «Mánáid vuostá duodalaš Veahkaválddálašvuođa dutkan» leat guokte dain oahpuin mat fállujuvvojit lassi- ja joatkkaoahpahasas.
124. Politiijaallaskuvla lea mielde ámmátrasttideaddji ovttasbarggus ásašusain Universitet i Sør-Øst Norge; SAMOT (Samhandling mot vold og overgrep mot barn og unge).
125. Nannenplánain eastadit Veahkaválddálašvuođa ja illasteami mánáid vuostá ja veahkaválddálašvuođa lagas oktavuodain, áigu ráđđehus buoridit politiijaid operatiivvalaš bargiid gelbbolašvuođa veahkaválddálašvuođa ja illasteami birra, buoridit politiijaid gelbbolašvuođa heajos sosiála dárkkistusa birra ja gudnái gulli veahkaválddálašvuođa birra ja justiisasuorggi gelbbolašvuođa internehtii guoski veahkaválddálašvuođa birra.
126. Máhttu veahkaválddálašvuođa ja illasteami birra lea fárus mánáidgárddiid rámmaplánas, oahpahuslágas, skuvllaid oahppoplánain, SAÁO rámmaplánas ja buot oahpaheaddjeoahpuid ja dearvvašvuođa- ja sosiálafágaoahpuid plánain.
127. Lea ráhkaduvvon oahpporesursa mánáidgárddiide ja skuvllaide givssideami, veahkaválddálašvuođa ja illasteami ja mánáid vuoigatvuođaid birra, geahča jegvet.no. Dasa lassin lea ráhkaduvvon máhtto- ja hárjehallanportála dan birra mot čađahit váttis ságastallamiid mánáiguin ja nuoraiguin geaiguin fuolastuvvá, gč. Snakkemedbarn.no. Olahusjoavku lea buot bargit bálvalusain geat deaividit mánáiguin ja nuoraiguin.

g)

128. Lea Psyhkalaš dearvvašvuođagáhtten mánáide ja nuoraide (BUP) (MNP) ovddasvástádus fállat divššu mánáide ja nuoraide geat čájehit vaháguhtti seksuála meahtaliid. Ávžžuhuvvo individuálalaččat heivehuvvon dikšu. Mánáid ja nuoraid gaskkas geat loavkidit earáid leat oallugat ieža vásihan duodalaš eallindáhpáhusaid nugo fuolahusváilli ja seksuála illasteami. Earáin sáhttet leat kognitiiva váttut mat dagahit seksualiserejuvnon láhttema. Gávdnojit heivvolaš reiddut guorahallat ja dikšut dáid láhttenváttisvuođaid. Gávdnojit maiddá sierra ovttadagat spesialistadearvvašvuođabálvalusas main lea earenoamáš gelbbolašvuohta vaháguhtti seksuála láhttemis.

Vaháguhtti geavat

Gažaldat 18

a)

129. Ráđđehus ruhtada olu miellaguoddokampánjjaid mat galget eastadit heajos sosiála dárkkistusa, gudnái gulli veahkaválddálašvuoda, bággonáittosiid (oktan mánnánáittosiiguin) ja vuolledábiid bilideami. Integreren- ja mánggabealatvuodadirektoráhtta (IMDi) ráhkadii 2022:s ođđa diehtujuohkindoaimmaid oaivvilduvvon váhnemiidda ja 12-18 jahkásaš mánáide. IMDi doarju maiddái olu kampánjjaid ja diehtujuohkindoaimmaid daid gažaldagaid birra prošeaktaruđaiguin siviilaservodatorganisašuvnnaide.

b)

130. Ránggáštusláhka fátmasta bággonáittosdili ja vuolledábiid billisteami. Lávdegoddi, maid ráđđehus lea nammadan, lea dál árvoštallame juridihkalaš gažaldagaid áššiin negatiiva sosiála dárkkistusa, gudnái gulli veahkaválddálašvuoda, bággonáittosdili, vuolledábiid billisteami ja psyhkalaš veahkaválddálašvuoda birra. Láhkalávdegoddi galgá buktit guorahallama 2024:s.

131. Norggas leat maiddái máŋga earenoamáš veahkkebálvalusa main lea njunušgelbbolašvuolta negatiiva sosiála dárkkistusa, gudnái gulli veahkaválddálašvuoda, bággonáittosdili ja vuolledábiid billisteami birra. Earret eará nationála, etáhtaidrasttideaddji Gelbbolašvuodajoavku negatiiva sosiálalaš dárkkistusa ja gudnái gulli veahkaválddálašvuoda vuostá. Buot riikka fylkkain leat maiddái mánggabealatvuodaráđdeaddit válljejuvvon nuoraid- ja joatkkaskuvllain, ja njeallje earenoamáš sáttuolbmot integrerenáššiid várás olgoriikastašuvnnain Ankaras, Ammanis, Islamabadas ja Nairobiis.

c)

132. Dikšu álggahuvvo dušše go lea medisiinnalaččat dárbbášlaš. Lea sáhka hui moatti mánás, ja sii ožžot čuovvoleami dan rájes go riegádit. Mánát galget johtilit čujuhuvvot earenoamášdearvvašvuodabálvalussii guorahallamii ja dikšui. Soames pasieanttat soitet dárbbášit čuohpadeami, dat dahkkojuvvojit ovttasráđiid váhnemiiguin. Dikšungeavat Norggas lea nugo Eurohpás muđui, ja čuovvu riikkaidgaskasaš standárddaid suorggis.

A. Bearašbiras ja molssaevttolaš fuolahus

Bearašbiras

Gažaldat 19

a)

133. Ođđa mánáidsuodjalusláhka deattuha eanet eastadeami ja árra ángiruššama. Suohkana ovddasvástádus eastadit ahte mánát ja nuorat gillájit fuollameahttunvuoda lea čielggasmahtton, ja suohkanstivra lea ožžon ovddasvástádusa ovttastahttit ja ráhkadit plána dán bargui. Mánáidsuodjalusođastus attii maiddá suohkaniidda eanet fágalaš ja ekonomalaš ovddasvástádusa mánáidsuodjalusa hárrái.

134. Bearašsuodjalusbálvalus lea nuvtá vuosttašceahkkefálaldat, mas earenoamášbargun leat bearašoktavuodát. Bearašsuodjalus sáhtá rávvet ja veahkehit bearrašiid gieđahallat hástalusaid ja gávdnat čovdosiid. Bálvalusas lea eastadeaddji perspektiiva. Mánáid- ja bearašdepartemeanta lea geahčadeame bearašsuodjaluskantuvralága.

135. Suohkanat sáhttet ohcat doarjaga váhnendoarju doaibmabijuide. Doarjjaortnet lea nannejuvvon NOK 10 miljovnnain 2024:s, ja lea dál sullii NOK 51 miljovna.

b)

136. Mánáidsuodjalusláhka addá mánáide vuoigatvuoda ovtastallat goappašat váhnemiiguin, vaikko váhnemat eai oroge ovttas. Almmatge lea váttisvuohtan ahte muhtun mánát ja váhnemat hehtejuvvojit ovtastallat.

137. Mánáid- ja bearašdepartemeanta bargá dál ođđa mánáidsuodjaluslágain, ja geahččá vejolašvuodaid rievdadit njuolggadusaid eastadan várás ovtastallanhehttema. Mánágeasunjuolggadusat gehččojuvvojit earenoamážit, dainna ulbmiliin ahte eai galgga leat ekonomalaš insentiivvat eastadit ovtastallama.

c)

138. Mánáidsuodjalus lea vuosttažettiin veahkkeinstánsa ja galgá čuovvut unnimus čuozašaga prinsihpa. Dát mielddisbuktá ahte veahkkedoaimbijut ruovttus fállujuvvojit eanas dáhpáhusain dallego mánát ja bearáš dárbbasit veahki. Dušše duođalaš dáhpáhusain, go lea fuollameahttunvuohta, veahkaválddalašvuohta dahje illasteapmi, lea áigeguovdil bidjat fuolahusa olggobeallái ruovttu. Lea Mánáidsuodjalus- ja dearvvašvuodálávdegoddi mii dahká dakkár mearrádusaid.

139. Mánáid lohku geain lea fuolahussirdinmearrádus mánáidsuodjaluslága vuodul lea niedjan 2013 rájes. Mánáid-, nuoraid-, ja bearášdirektoráhtta lea álggahan dutkanprošeavtta fuolahussirdimiid niedjama birra 2013 rájes 2022 rádjái.

140. Bearašráđđi lea čoahkkin gos gávnadit bearraša fierpmádat ja almmolaš instánsasat. Metoda vuolggasadji leat resurssat mat gávdnojit bearrašis ja máná fierpmádat. Ulbmilin lea gávnahit plána mii galgá buoridit bearraša ja máná dilálašvuoda. Bearašráđđi geavahuvvo eanemus mánáidsuodjalusas, muhto manjemus jagiid lea bearašráđđi maiddái fálojuvvon eará bálvalusain.

Gažaldat 20

a)

141. Máná buoremusa prinsihppa lea vuodđovuhtiiváldin fuolahussirdimiin, ovtastallamiin, bearrašgávnademiin ja adopšuvnnain mánáidsuodjaluslága mielde. Ođđa lágas gáibiduvvo ákkastallojuvvon mearrádus, ja sihke mánáidsuodjalusbálvalusa ja Mánáid- ja dearvvašvuodalávdegotti mearrádusain galgá boahit ovdan mot leat árvvoštallan máná buoremusa ja bearašoktavuoda.

b)

142. Mánáidsuodjalusa doaibmabijut eai galgga čuohtat eambo go lea dárbu. Ođđa lágas lea dat prinsihppa čielggasmahtton ja dat láidesta mot buot mearrádusaid lágas galgá gieđahallat. Čavga eavttut fertetit leat ollašuhhtton ovdalago mánáidsuodjalus ferte váldit badjelasas máná fuolahusa. Eavttut leat mearriduvvon lágas. Lágas čuožžu maid ahte Mánáidsuodjalus- ja dearvvašvuodalávdegoddi sáhtá duššefal dalle váldit fuolahusa badjelasas, jus unnit čuozaheaddji doaibmabijut eai buvttat doarvái buori dili mánnái ja dat lea dárbblaš máná dili dihte. Lassin galgá fuolahusa váldin leat mánnái buoremus.

143. Mánáidsuodjalusbálvalus lea lága bokte geatnegahtton čuoovolit máná ja váhnemiid manjel fuolahusváldima, ja jeavddalaččat árvvoštallat leago lága vuodul dárbu álggahit dahje rievdadit doaibmabijuid. Vuolggasajis lea fuolahusváldin gaskaboddosaš, ja lága vuodul galgá mánáidsuodjalusbálvalus láchit dili vai mánná sáhtá fas boahit ruovttoluotta váhnemiiddis lusa, jus máná vuhtiiváldin ii vuosttil dan.

144. Mánát ja nuorat, geain lea čearddalaš minoritehtaduogáš, vásihit seamma hástalusaid go mánát ja nuorat muđui, muhto dasa lassin gártet sidjiide dávjá muhtun earenoamáš noadit. Kultuvrralaš, oskkoldatlaš, gielalaš ja eará minoritehtaguoski fáktorat, birgenláhkefáktorat ja báhtareaddjilágán fáktorat mielddisbuktet hástalusaid mat sáhttet dagahit fuolahussirdima. Dattetge ii leat vuodđu čuočuhit ahte máná duogáš iešalddis gáibida fuolahusváldima. Mánáidsuodjalusa sisabahkkema vuodđun lea ahte galgá vuhtiiváldit máná buoremusa, ja sihkarastit ahte mánát ja nuorat, geat ellet dakkár dilis mii sáhtá vahágahttit sin dearvvašvuoda ja ovdáneami, ožžot dárbblaš veahki. Duohtavuodas dat mearkkaša eastadit veahkaválddalašvuoda, illastemiid ja/dahje fuolahisvuoda bearrašis.

145. Nuoraid bággosirdin ásahehtii nuora iežas láhttema dahje daguid dihte čuohtá hui garrasit. Vai sirdima njuolggadusaid lea álki gávdnat ja álki geavahit, de dat leat

čohkkejuvvon sierra kapihttalii lágas. Mánáidsuodjalus- ja dearvvašvuodálávdegoddi ferte mearridit dakkár sirdima, ja lága eavttut earret eará máná buoremusa ja mielváikkuhanvuoigatvuođa birra bohtet atnui.

146. Mánáidsuodjalusásahuslávdegoddi geigii iežas čielggadusa 2023:s. Čielggadusas geahčadit vuđolaččat ásahusmánáidsuodjalusa hástalusaid ja buktet ollislaš rievdadanevttohusaid, mat galget sihkkarastit ahte mánát mánáidsuodjalusásahusain ožžot buori fuolahusa ja ovdánahttindoarjaga, ja dárbbaslaš dearvvašvuodaveahki. Evttohusat čuovvuluvvojit eanas kvalitehtadieđáhusa bokte mii ovddiduvvo Stuoradiggái 2025 giđa.
147. Seamma ládje go eará mánáidsuodjalusásahusat ge, de fertejit buot priváhta ja suohkaniid fuolahusguovddážit, oktonas vuolleahkásaš dorvoohcciid várás, dohkkehuvvot regiovnnalaš dásis Mánáid- nuoraid- ja bearašetáhtas (Bufetat) dahje Oslo suohkanis. Bufetat bearráigeahččá jahkásaččat priváhta ja suohkaniid fuolahusguovddážiid jeavddalaš siskkáldasbearráigeahču bokte. Stáhtahálddašeaddji goziha ahte fuolahusguovddážit jođihuvvojit gustovaš njuolggadusaid mielde ja ahte mánát ožžot guovddážiin dohkálaš fuolahusa, divššu ja čuovvoleami.
148. Vuodđoolmmošvuoigatvuohta lea ahte mánáid ja váhnemiid bearašeallima galgá gudnejahttit. Čielga vuolggasadjin lea ahte mánái lea buoremus šaddat bajás iežas bearašis. Danne leat fuolahussirdimat gaskaboddosaččat ja dain lea mihttun ovttahttit mánáid ja bearaša dallego dat lea mánái buoremus. Mánáid ja váhnemiid čuovvoleapmi maŋgel fuolahussirdima, ja mánáid ja váhnemiid ovtastallama viidodat ja kvalitehta leat dehálaš eavttut dasa ahte mánát ja váhneamat sáhttet fas ovttahttot dallego eavttut dasa leat ollašuttton. Ođđa mánáidsuodjalusláhka dárkilastá ovtastallama njuolggadusaid, ja daid galgá geahččat ovttas álgomearrádusain máná buoremusa hárrái, mielváikkuhanvuoigatvuohta. Lágas čuožžu čielgasit ahte Mánáidsuodjalus- ja dearvvašvuodálávdegoddi galgá konkrehta árvvoštallama vuodul mearridit ovtastallama.
149. Ráđđehus ovddida 2024 giđa stuoradiggedieđáhusa biebmoruovttuid birra. Dieđáhusas galget bohtit ovdan máŋga doaibmabiju mat galget buoridit biebmoruovttuid dássetvuođa ja rekruterema. Earenoamážit áŋgiruššojuvvo dasa ahte heivehit dilálašvuođaid nu ahte mánát sáhttet sirdojuvvot iežaset bearaša lusa, fierpmádahkii ja lagasberrasii. Stáhta mánáidsuodjalusas lea lága bokte geatnegasvuohta fállat biebmoruovttu mánái dallego suohkan dan sihtá. Hástalusat biebmoruovttuid háhkamis ja bisuheamis sáhttá rihkkut veahkegeatnegasvuođa.
150. Ođastuvvon biebmoruovttoláhkaásahus bođii fápmui ođđajagimánu 1.b. 2024. Das lea presiserejuvvon ahte suohkanat galget geahččalit válljet biebmoruovttu máná lagasberrasis, jus máná buoremusa vuhtiiváldin ii leat dan vuostá.

151. 2023:s ovddidii ráđđehus doaibmaplána biebmoruovttuid háhkama várás. Plána galgá veahkehit háhkat biebmoruovttuid daidda mánáide geat dál leat vuordime, vuosttažettiin dainna lágiin ahte doarjut biebmováhnemiid, ja láchčit dili nu ahte buorebut sáhtá ávkkástallat dálá resurssaid, vuoruhemiid ja bargovugiid. Olu suohkaniin leat dehálaš ovttasbargoproševttat jođus biebmoruovttosuorggis suohkaniid oahppofierpmádagaid doarjjaortnega bokte. Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhtta geahččalit oččodit eambbogiid dieđihit kurssaide šaddat biebmováhnemin. Direktoráhtta ráhkadii 2024:s fágalaš njuolggadusaid dasa mot mánáidsuodjalusbálvalusat ja Bufetat galget eastadit sirdimiid mat eai leat mánnái buoremussan.

c)

152. Geassemánu 2023 nammadii ráđđehus olgoriikka adopšuvnnaid guorahallánlávdegotti, mii galgá čielggadit leago Norgga eiseválddiin leamaš doarvái buorre bearráigeahčču olgoriikka adopšuvnnain, ja geahčadit leatgo leamaš makkárge lobihis dahje eahpeehtalaš bealit olgoriikaadopšuvnnain Norgii. Lávdegoddi galgá árvoštallat leago systema leamaš dohkálaš. Lávdegoddi galgá guorahallat adopšuvnnaid systemadásis, ja geahčadit dihto eaŋkilássiid. Lávdegoddi galgá maiddái árvoštallat boahteáigásaš doaibmabijuid adopšuvdnasuorgái, ja buktit rávvagiid boahteáiggi adopšuvdnasystema hárrái. Lávdegoddi galgá gárvet iežas raportta 2 jagi maŋŋel álggaheami, ja galgá maiddái buktit ovttá dahje moadde oasseraportta ovttaskasriikkaid dili birra dahje eará heivvolaš fáttáid birra.

153. Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhtta (Bufdir) lea adopšuvdnaeiseváldi ja Norgga guovddášváldi Haagkonvenšuvnna 1993 vuodul, mánáid suodjaleami ja ovttasbarggu birra riikkaidgaskasaš adopšuvnnaid oktavuodas.

154. Bufdir lea 2023:s ásahan máŋga maŋŋeadopšuvdnafálaldaga adopterejuvvon mánáide ja sin bearrašiidda. Dása gullá veahkki ohcat iežas biologalaš duogáza, veahkki gažaldagaide iežas ášši lobihisvuodaid birra. Lea maiddái ásahuvvon gelbbolašvuodabálvalus adopterejuvvon mánáide ja sin bearrašiidda, mii addá individuála bagadallama adopterejuvvon mánáide ja sin bearrašiidda bálvalusfálaldaga birra maŋŋel adopšuvnna, ja diehtujuohkima/fágadoarjaga adopšuvdnii guoskevaš čuolmmaid birra áigeguovdilis bálvalusaid geavaheamis. 2024 rájes fáallet maiddái ođđa kurssaid adoptiivaváhnemiidda, maid vuodđun lea traumadiđolaš fuolahus metoden, mas rasisma ja olggobeallái gártan leat fáttáid gaskkas mat galget váldot mielde. Mihttun lea fállat buori váhnendoarjaga ja bagadallama bálvalusfálaldaga birra, ja dahkat vejolažžan ásahit fierpmádaga.

d)

155. Mánát, geat báhtarit Ukrainas ja ohcet dorvvu Norggas, sáhttet oažžut gaskaboddosaš kollektiiva suodjaleami. Kollektiiva suodjaleapmi mearkkaša ahte Norgga olgoriikkaeiseválddit eai árvoštala suodjalandárbbu individuálalaččat, muhto fáallet Ukraina báhtareddjiide ja sin bearašlahtuide kollektiiva dorvvu. Dat lohpi lea ráddjejuvvon ja addo jahkái hávális, gitta golmma jahkái. Ukrainalaččat geat ožžot

kollektiiva dorvvu, eai oaččo báhtareaddjistáhtusa eaige báhtareddjiid mátkeduođaštusa.

156. Vai suohkanat buorebut sáhttet dustet dálá báhtareaddjidili Ukraina soađi geažil, de leat gaskaboddosaččat rievadan lágaid mánáidgárdelágas ja oahpahuslágas, mat earret eará dagahit álkibun ásahit gaskaboddosaš mánáidgárddiid ja addet suohkaniidda gitta 3 mánnosaš áigemeari fállat ollislaš oahpahusfálaldaga.

157. Buohkat geat ožžot mearrádusa, mii addá gaskaboddosaš kollektiiva dorvvu, ožžot ássanfálaldaga almmolaš veahki bokte. Buot mánáin lea riekti oažžut dearvvašvuodaveahki, oahpahusa ja mánáidgárddi (ássonbáikki mielde).

Mánát geaid váhnemat čohkkájit giddagasas

Gažaldat 21

158. Kriminálafuolahus galgá láchčit dili nu ahte buot fánngat vuolggasajis galget beassat vuostaiváldit gussiid giddagasas, beare dat leat dorvvolaš. Mánáid vuoigatvuoda ovtastallat váhnemiiguin galgá álo deattuhit ránggáštusa čađahettiin. Giddagas galgá láchčit dili nu ahte mánát besset fitnat guossis ja dat galgá dáhpáhuvvat nu láđđásit go vejolaš. Mánát vuollel 15 jagi sáhttet fitnat guossis duššefal rávisolbmo fárus, vuostažettiin iežas fuolaheddjiiguin dahje eará oapmahaččaiguin.

F. Doaibmavádjit mánát

Gažaldat 22

a)

159. Buohkat galget sáhttit eallit friddja eallima beroškeahttä doaibmanávccain. Ráđđehus fievrriid dakkár politihka mii lokte marginaliserejuvvon joavkkuid ja suodjala sin vuoigatvuodaid, ja mii sihkarastá ahte ovttaskas olmmoš sáhtta hálddašit iežas eallinhástalusaid. Ráđđehus ovddidii 2022:s stuoradiggediedáhusa ovdánanvájdit olbmuid olmmošvuoigatvuodaid birra.

160. Norgga dearvvašvuodalágain leat seamma bajitdási vuoigatvuodamearrádušat váldonjuolggadussan, ja dat gustojit beroškeahttä agis, sohka bealis, čearddalašvuodas, doaibmanávccain jna.

161. Norgga suohkanat galget fuolahit dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid Norgga ássiide. Ruđaid juogadeamis suohkaniidda váldet vuhtii ahte suohkanat leat iešguđetlágánat, ja ruđaid juhket dakkár eavttuid mielde nugo ovdamearkka dihte galle máná leat skuvlaagis, galle vuorrasa leat, ássanminsttar ja mátkegaska. Geahča maiddái 5 a)

162. Dasa lassin lea dakkár ortnet mii sihkarastá ahte suohkanat, main leat geavaheaddjit mat leat hui divrasat, ohcama vuođul ožžot refušuvnna allaruhtadanortnega bokte daid geavaheddjiid resursagáibideaddji bálvalusaid várás, go golut mannet badjel dihto dási. Stáhtahálddašeaddji bearráigeahččá maiddái dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusa ja meannuda váiddaáššiid rastá suohkanrájiid.

b)

163. Bearrašiin, geain lea dahje vurdet máná geas lea duođalaš dávda, vahát dahje doaibmavádjitvuohta, ja geat dárbbasit guhkesáigásaš ja mánggabealat dahje koordinerejuvvon dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusaid ja eará čálgobálvalusaid, lea pasieanta- geavaheaddjivuoigatvuođalága bokte vuoigatvuohta oažžut mánnákoordináhtora. Dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusláhka geatnegahtta suohkana nammadit mánnákoordináhtora.

164. Mánát, geat ožžot divššu mánáid- ja helpenásodagain, dávjá dárbbasit kompleaksa ja mánggabealat veahki. Oallugiin sis lea ovdánanváddu ja heajut návccat muitalit iežaset dárbbu. Mánáin lea vuoigatvuohta oažžut dárbbaslaš bálvalusaid helpenáiggi. Máná dárbbuid ja sávaldagaid lea maid áibbas dárbbaslaš kártet, nu ahte bálvalusat hábmejuvvojit dan mielde mii mánnái lea dehálaš. Danne gáibida fáldalaga čuovvoleapmi dávjá nana ángiruššama daid suohkaniid dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusain gos mánát ássat.

165. Mánáid, geain leat earenoamáš dárbbut, oapmahaččat galget leat oadjebasat das ahte fáldat, maid sin mánát ožžot mánáid- ja duddenásodagain, lea dohkálaš ja heivehuvvon juohke máná dárbbuide. Riikaviidosaš bearráigeahčus Dearvvašvuođabearráigeahčču fuobmái mánga spiehkastaga. Go fuomášuvvo láhkarihkun, de stáhtahálddašeaddji bivdá suohkana ráhkadit plána mot suohkan čuovvola áššiid ja bidjá áigemeari goas láhkarihkun galgá leat njulgejuvvon.

c)

166. Oassin psykalaš dearvvašvuođa ođđa nannenplánas háliida ráđdehus buoridit fáldalagaid mánáide ja nuoraide geain leat mánggabealat dárbbut. Ángiruššamis lea earret eará sáhka garraseappot bargat bálvalusfáldalaga buoret koordineremiin, fievrredit ja ođastit dearvvašvuođaáingiruššama mánáidsuodjalusa mánáide, ja buoridit gelbbolašvuođa mii guoská neuroovdáneami váttuid árra mearkkaid fuomášeapmái ja daid čuovvoleapmái.

167. Doaibmabijut, mat galget leat mielde buorideamen bálvalusaid mánáide ja nuoraide, geain leat guhkesáigásaš ja mánggabealat dárbbut, leat earret eará mánáidsuodjalusa dearvvašvuođaáingiruššama joatkin, ođasteapmi ja nannen. Dasto galgá mánáidsuodjalusa mánáin, geat dárbbasit dearvvašvuođaveahki, seamma buorre vejolašvuohta oažžut dearvvašvuođaveahki, go eará mánáin. Mánáidsuodjalussii lea ásahuvvon nationála proseassa. Dat galgá váikkuhit dasa ahte buot mánát mánáidsuodjalusas kártejuvvojit ja iskkaduvvojit vejolaš somáhtalaš dearvvašvuođaváttuid, psykalaš váttuid, gárrenmirkováttuid, seksuálalaš

dearvvašvuođaváttuid, bátnedearvvašvuođaváttuid ektui, vai ožžot dárbblaš dearvvašvuođaveahki go dárbbášit dan. Geahča maiddái 23 d) ja e)

G. Vuđolaš dearvvašvuohta ja čálgu

Dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusat, psyhkalaš dearvvašvuohta ja nuoraid dearvvašvuohta

Gažaldat 23

- a)
168. Geahča Norgga suohkaniid rámmajuolludemiid birra 5 a) ja 22 a) vuolde.
- b)
169. Buot deháleamos bálvalusaid searvvis mánáide ja nuoraide lea dearvvašvuođastašuvdna- ja skuvldearvvašvuođabálvalus. Measta buot mánát ja nuorat bohtet bálvalussii mearriduvvon dárkkistanáiggiid. Bálvalus fállá maiddái drop-in diimmuid almmá vuordináiggi haga. Ráđđehus lea nannen dearvvašvuođastašuvdna- ja skuvldearvvašvuođabálvalusa sihke fágalaččat ja ekonomalaččat. Buot mánáin ja nuorain lea vuoigatvuohta čuožžut fástadoaktára listtus. Ráđđehus lea čađahan doaibmabijuid buoridan dihte fástadoavtterortnega kapasitehta ja dássetvuođa.
- c)
170. Buot báhtareaddjit ja dorvoohcciin lea seamma vuoigatvuohta dearvvašvuođaveahkkái go álbmogis muđui.
- d)
171. Dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusláhka geatnegahtta suohkaniid fuolahit dárbblaš dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusaid buohkaide geat orrot suohkanis. Suohkana ovddasvástádus fátmasta buot pasieanta- ja geavaheaddjjoavkkuid, das maiddái olbmuid geain leat psyhkalaš dearvvašvuođahástalusat ja gárrenmirkováttisvuođat. Suohkan galgá fállat dearvvašvuođaovddideaddji bálvalusaid, iskkademiid, diagnostiseremiid ja divššu, ja sosiála, psykososiála ja medisiinnalaš veajuidahttima ja arvosmahttima. Psyhkalaš gillámušaid spesialiserejuvvon dikšu dáhpáhuvvá specialistadearvvašvuođabálvalusas.
172. Oallugiin, geain leat psyhkalaš váttut ja gillámušat, lea oktavohta fástadoaktáriin. Mánáide ja nuoraide, áhpehis nissoniidda ja riegádusbearrašiidda lea maiddái dearvvašvuođa- ja skuvldearvvašvuođabálvalusas dát rolla. Lassin leat psyhkalaš dearvvašvuođas sierra vuosttašceahkkefálaldagat. Riikarevišuvnna 2021 raporta čájehii ahte 75 proseanta suohkaniin lei sierra vuosttašceahkkebálvalus psyhkalaš dearvvašvuođas mii dikšu mánáid ja nuoraid.
173. Suohkanlaš bálvalusat nugo dearvvašvuođastašuvdna- ja skuvldearvvašvuođabálvalus, pedagogalaš-psykologalaš bálvalus (PPT) ja/dahje

mánáidsuodjalusbálvalus dikšot maiddái mánáid ja nuoraid. Ođđajagimánu 1. beavvi rájes 2020 mearriduvvui lágas ahte suohkanat galget váldit atnui psykologa. 2023:s ovddidii ráđđehus stuoradiggediedáhusa Psyhkalaš dearvvašvuoda nannenplána. Okta plána mihttun lea ahte máhttovuđot vuosttašceahkkefálaldat psyhkalaš dearvvašvuoda ja gárrenvuoda hárrái galgá leat olámuttus buot suohkaniid ássiide.

e)

174. Psyhkalaš dearvvašvuoda nannenplánas lea okta mihttomeriin ahte iešdieđihuvvon psyhkalaš dearvvašvuodasymptomaid dássi mánáin ja nuorain galgá njiedjat 25 proseanttain. Plána sisttisoallá ollu doaibmajuid mat galget geahččalit čoavdit sihke mánáid ja nuoraid psyhkalaš dearvvašvuodaváttisvuodaid sivaidda ja addit buoret veahki sidjiide geat dárbašit psyhkalaš dearvvašvuodabálvalusaid. Norggas lea maid nátionála doaibmaplána iešsoardimiid eastadeapmái, mas maiddái lea nullavišuvdna iešsoardimis.

175. Ulbmil ráđđehusa doaibmaplánas sohka bealle- ja seksuálalaš girjái vuoda várás (2023-2026) lea buoridit bonju olbmuid eallinkvalitehta, vuhtiiváldit sin vuoigatvuodaid ja váikkuhit dasa ahte sohka bealle- ja seksuála girjái vuoda dohkkehuvvo buorebut. Lea ásaheami sierra doarjjaortnet mii galgá buoridit bonju olbmuid psyhkalaš dearvvašvuoda.

176. Olgoriikkadepartemeanttas leat sierra njuolggadusat sin identifiseremii ja čuovvoleapmái geat leat rašes dilis sihke dorvovuoštaiváldimis ja suodjalusproseassas.

f)

177. Mánát rehkenastojit dearvvašvuodarievtálaččat rávisolmmožin go devdet 16 jagi, ja sis lea de seamma beassanláhki váidinortnegiidda go rávisolbmuin. Dat mearkkaša ahte iskkadeami ja dikšuma mearrádusa almmá iežas mieđiheami haga, sáhtta váldit stáhtahálddašeadjái. Eará mearrádusaid bággo geavaheami birra mielladearvvašvuodadivššus sáhtta váldit bearráigeahččankommišuvdnii. Bearráigeahččankommišuvnna mearrádusa bákkolaš áicama, bákkolaš mielladearvvašvuodadivššu ásaheami dahje bisuheami birra sáhtta ovddidit diggegoddáid riidolága kapihtal 36 sierra njuolggadusaid vuodul.

178. Go guoská mánáide, geat leat deavdán 12 jagi, galgá iskkadeapmi ja dikšun institušuvnnas, ja mieđiheapmi čuovvut bákkolaš mielladearvvašvuodadivššu njuolggadusaid, ovddiduvvot bearráigeahččankommišuvdnii dallego máná ieš ii mieđit doaibmabidjui.

g)

179. Norgga mánáid ADHD-diagnosaid čuvvot earret eará Norgga pasieantaregistara bokte. Hyperkinehtalaš váddu (ADHD) ja áicilvuodahehttehus lea dávjjimus váddu bártneid gaskkas geat sáddejuvvojit mánáid ja nuoraid Psyhkalaš dearvvašvuodadikšui. Sihke mánáid, nuoraid ja rávisolbmuid várás leat fágalaš njuolggadusat ADHD iskamii ja dikšumii.

h)

180. Gárrenmirkoeastadeapmi gáibida oktilis ja soabaduvvon ánggiruššama ja ovddasvástádus lea juhkkon iešguđetge departementii, vuollásaš etáhtaide ja báikkálaš eiseválddiide. Danne lea álggahuvvon surggiidrasttideaddji bargu maid direktoráhtat hálldašit sihkkarastin dihte oktilisvuođa ja koordinerema surggiidrasttideaddji gárrenmirkoeastadanánggiruššamis mánáide ja nuoraide.
181. Spesialistadearvvašvuođabálvalusas lea dál ovddasvástádus dikšut mánáid ja nuoraid geain leat viiddis gárrenmirkováttut. Olu mánát ja nuorat, geain leat gárrenmirko- ja psyhkalaš dearvvašvuođahástalusat, eai dárbbat spesialiserejuvvon gárrenmirkodivššu, muhto ožžot buori veahki ja čuovvoleami suohkana bálvalusain nugo dearvvašvuođastašuvnnas ja skuvladearvvašvuođabálvalusas, fástadoaktáris, sierra vuosttašceahkkefálaldagain ja oahppaladdanbálvalusain. Mánáid- ja nuoraidpsyhkalaš poliklinihkas (BUP) lea nanu vásáhus ovttasdoaimmat ovdamearkka dihte skuvladearvvašvuođabálvalusain dahje mánáidsuodjalusain, ja sáhtta danne maidái ovddastit buori dikšunfálaldaga nuoraide geain lea šaddan duodalaš gárrenmirkováddu. Mánát ja nuorat, geain oktanaga leat psyhkalaš gillámušat ja gárrenmirkováttut, galget almmatge oazžut divššu mánáid ja nuoraid psyhkalaš dearvvašvuođadivššus (PHBU). Muhtun mánát ja nuorat, geat leat mánáidsuodjalusa fuolahusas, ožžot divššu sin gárrenmirkováttuid ovddas mánáidsuodjalusásahas.

Mot dálkkádatrivedamat váikkuhit mánáid vuoigatvuođaide

Gažaldat 24

a)

182. Norgga nannejuvvon dálkkádatmihttu Paris-šiehtadusas lea unnidit luoitimiid unnimusat 55 proseanttain ovdal 2030 go buohtastahtta 1990-dásiin. Norga háliida unnidit iežas dálkkádatgássaluoitima ovttasbargguin EU:in. Dálkkádatláhka nanne Norgga nannejuvvon dálkkádatmihtu jahkái 2030 ja dálkkádatmihtu jahkái 2050. Láhka bidjá rámmaid Norgga dálkkádatpolitihkkii ja galgá ovddidit nuppástuhttima čađaheami nu ahte šattašii unnán nuoskkideaddji servodat, dainna mihtuin ahte luoitimat 2050:s leat unniduvvon 90-95 proseanttain.
183. Golggotmánus 2023 ovdanbuvttii ráđđehus nuppes stáhtusa ja viidásit plána olahit dálkkádatmihtuid 2030. Dát plána galgá ovdanbuktojuvvot juohke jagi golggotmánus ovttas ráđđehusa bušeahttaevttohusain Stuoradiggái. Ráđđehus lea álgán bargat ođđa dálkkádatdieđáhusain áigodaga váste 2035 rádjái.
184. Petroleumlága ulbmila mielde galgá petroleumressasaid hálldašit guhkesáiggi perspektiivvas vai dat bohtet ávkin olles Norgga servodahkii. Boahttevaš buolvvaid vuhtiiváldin lea hui dehálaš politihkas, ja petroleumressasat leat hálldašuvvon ja hálldašuvvojit buoremussan servodahkii mánggaid buolvvaid čađa visot dainna maid dat mielddisbuktá árvoháhkamis, barggaheamis ja čálgoservodaga ovddideamis.

Suorggi luoitin álbmui muddejuvvo garrasit, ja váldováikkuhangaskaoamit leat earregeatnegasvuohta ja CO2-divat.

185. Organisašuvnnaid, mat ovddastit mánáid, galgá guldalit petroleumdoaimma guovddáš dáhpáhusain; nugo ođđa guovlluid rahpamis ja plánejuvvon huksemiid váikkuhusčielggademiin.

b)

186. Norgga fápmolágádusas lea alimus ođasmuvvanoassi ja unnimus luoitin Eurohpás. Go Norggas lea olu ođasmuvvi ja luoitokeahtes fápmu, ja dat bidjá Norgga earenoamáš dillái go buohtastahtta eará riikkaiguin máilmmis. Norggas lea áigumuš ovdal 2040 juolludit guovlluid 30 000 MW áhpebieggabuvttadeapmái. Birrasa ja nuoskkideami vuhtiiváldin fuolahuvvojit bures rievttálaš rámmaiguin ja eará váikkuhangaskaomiiguin.

c)

187. Ráđđehus bargá dan ovdii ahte mánát ja nuorat fátmastuvvojit mearridanproseassaide dálkkádaga birra. Dálkkádat- ja birasdepartemeanta čađahii 2023:s čoahkkima mánáiguin ja nuoraiguin Norgga dálkkádatmihtuid čavgema birra Paris-šiehtadusas. Leat maiddái leamaš čoahkkimat UNICEF Norggain, Redd Barnain ja Norgga mánáid- ja nuoraidorganisašuvnnaid riikaráđiin (LNU), dan birra mot mánát ja nuorat sáhttet searvat ođđa dálkkádatdieđáhusa bargui. Maiddái Mánáidáittardeaddji lei mielde ovttá dain čoahkkimiin.

188. Guokte nuoraiddelegáhta leaba oassin Norgga almmolaš sáttagottis ON dálkkádatšiehtadallamiin ja searvaba ON dálkkádatrámmaid čoahkkimiidda. Guokte nuoraiddelegáhta leaba searvan COP 26:i Gasglowas, COP 27:i Sharm el-Sheikhas ja COP 28:i Dubaias. Dálkkádatnjunuščoahkkimis Dubaias lei Norga aktiivvalaš láidesteaddjin oččodan dihte ovttamielalašvuođa das ahte doallat ekspeartagulahallama mánáid earenoamáš raššivuođa birra dálkkádatrievdamiidda dálkkádatšiehtadallamiid oktavuodas Bonnas geassemánu 2024.

189. Norga vuolláičálii mánáid, nuoraid ja dálkkádatdoaimmaid julggaštusa COP 26 oktavuodas Glasgowas. Julggaštus galgá veahkehit nannet mánáid ja nuoraid vuoigatvuođa dearvvašlaš birrasii, earret eará dohkkehan bokte ahte mánáin lea vearditmeahttun vuoigatvuohta dearvvašlaš birrasii.

d)

190. Diđolašvuohta ja máhttu váttisvuođaid birra čadnon ceavzilis ovdáneapmái ja dálkkádatrievdamiidda leat guhká leamaš Norgga oahpahušvuogádaga vuodđun. Norga searvá čoahkkimiidda 2030 Agenda for bærekraftig utvikling (bistevaš ovdáneami agendai) ja UNESCO Global Action Program on Education for Sustainable Development.

191. Mánáidgárdelágas čuožžu ahte mánát galget oahppat áimmahuššat iežaset, guhtet guoimmiset ja luonddu. Oahpahusláhka cealká ahte oahppit ja oahpahallit galget oahppat jurddašit kritihkalaččat ja láhttet etihkalaččat ja birasdiđolaččat.

192. Rámmaplána mielde galgá mánáidgárdi bidjat vuodu mánáid návccaide jurddašit kritihkalaččat, láhttet etihkalaččat ja čájehit solidaritehta. Dasto galget mánát beassat vásihit mot lea fuolahit ja gáhttet birrasa ja luonddu. Sámi mánáide dat mearkkaša eallit ovttas luondduin, ávkkástallat das ja geavahit dan. Norgga vuodđooahpahusa oahppoplánas lea ceavzilis ovdáneapmi okta golmma fágaraštideaddji fáttáin. Oahppit galget háhkat gelbbolašvuoda vai sáhttet ovddasvásttolaččat válljet ja láhttet etihkalaččat ja birasdiđolaččat.

e)

193. Norggas lea gudneáŋgiris kemikálapolitihkka ja lea nationála mihttu ahte birasmirkkot ja eará mirkoávdnasat eai galgga vahágahttit olbmuid ja birrasa. Árvvoštallo earenoamáš dehálažžan suodjalit rašes joavkkuid nugo ogiid, mánáid ja nuoraid.

194. Norgga eiseválddit barget aktiivvalaččat bissehit birasmirkkuid geavaheami ja luoitimiid, ja ávdnasiid mat dagahit sullasaš fuolastuvvanákka. Várjalan dihte mánáid ja nuoraid birasmirkkuin ja eará váralaš ávdnasiin, lea dehálaš beaktilit reguleret. EEO-šiehtadusa bokte leat Norggas oktasaš rámmat EU:in kemikálasuorggis, ja Norga lea aktiivvalaččat mielde ovddideame njuolggadusaid earret eará dakko bokte ahte lámčit vuodu eanet ávdnasiid reguleremii. Ovdamearkka dihte lea Norga ovttas eará eurohpaláš riikkaiguin bargan nannet njuolggadusaid stoahkanhearvvaidd birra. Dan oktavuodas lea Norgga mielas dehálaš gielddit eanet ávdnasiid, maiddáí hormonmoivejeaddji ávdnasiid. Norga bargá maiddáí máilmmiviidosaččat unnidit váralaš ávdnasiid geavaheami ja luoitimiid.

Birgendássi

Gažaldat 25

a)

195. Mánáidoadju addo buot mánáide vuollel 18 jagi geat orrot Norggas, beroškeahtta bearraša dietnasis.

196. Ekonomalaš sosiálaveahkki lea čálgoortnegiid vuolimus sihkarvuodafierpmádat. Ekonomalaš sosiálaveahki máksomeriid láidesteadđi máksomearit leat lassánan, maiddáí mánáid birgenruhta. Čakčamánu 1.b. 2022 rájes galgá mánáidoadju dollot olggobealde go mihtidit ekonomalaš sosiálaveahki. Geahča maiddáí 6 a)

197. Stáhta doarjjaortnegiid bokte addo doarjja hálbbes dahje nuvttá astoáiggedoaimmaide mat bohtet njuolga mánáide buorin. Olu dáid doaimmaid olahusjoavku leat rašes mánát ja nuorat, maiddáí mánát dakkár bearrašiin main lea

unnán dienas. Doaimmat leat ovdamearkka dihte nuvttá luopmodoaimmat, astoáiggeklubbat ja reaidoguovddážat gos mánát ja bearrašat besset luoikkahit valáštallan- ja astoáiggebiorgasiid.

198. Dehálaš doaimmat unnidit geafivuoda, maiddáí mánnábearrašiin, lea fátmastit eanet olbmuid bargui, buorit ja universála čálgoortnegat ja vuoiggalaččabut ja ođđasit juogaduvvon vearru.
199. Vai eanet nuorat gárvejit oahpu ja besset bargui, de ásahuvvui suoidnemánu 1.b. 2023 nuoraiddáhkáduš Bargo- ja čálgoorggis. Nuoraiddáhkáduš galgá sihkkarastit ahte nuorat gaskal 16 ja 30 jagi, geat dárbbášit veahki beassat bargui, ožžot árra veahki, ja čavga ja heivehuvvon čuovvoleami.
200. Ovddit raporterema rájes leat mánáidgárdehattit njiedjan. Skuvlaastoáiggeortnegii (SAÁO) lea ásahuvvon nuvttá oasseáiggesadji, ja doarjja nuvttá dahje hálbbes astoáiggedoaimmaide mánáide ja nuoraide lea lassánan. Dát leat doaibmabijut mat bohtet njuolga ávkin mánáide geafes bearrašiin. Ovttasbargostrategiija mánáid ja nuoraid várás bearrašiin, main lea unnán dienas, almmuhuvvui 2020 čavčča ja bistá gitta 2024 lohppii.
201. 2022:s nammaduvvui áššedovdijoavku mii galggai rávvet mot almmolaš resursaánjiruššama berre vuoruhit vai nanne mánáid bajásšaddaneavttuid, bearrašiin main lea unnán dienas, ja hehte ahte geafivuotta árbejuvvo. Rávvagiin, maid áššedovdijoavku geigii ráđđehussii golgotmánu 2023, ledje mánáid ja nuoraid cealkámušat mielde.
202. Seamma áigodaga nammaduvvui sierra lávdegoddi mii galggai geahčadit mot berrešii rievdadit oahpahušvuogádaga, vai unnida sosiála erohusaid, buorida sosiála mobilitehta ja váikkuha ahte eanebut čađahit oahpu. Áššedovdilávdegoddi geigii iežas raportta guovvamánu 2024.
203. Goappaš áššedovdijoavkkuid raporttat galget čuovvoluvvot stuoradiggedieđáhusain sosiála dássema ja sosiála mobilitehta birra, mii galgá ovddiduvvot giđđat 2025. Dieđáhusa bargu gehččojuvvo ovttas dainna servodatbargguin mii almmuhuvvui “Langtidsplanen for forskning og høyere utdanning 2023–2032” (dutkama ja alit oahpu guhkesáiggeplánas), ja mas lea ulbmil fátmastit eanet mánáid ja nuoraid oahpahušsii ja bargo- ja servodateallimii ulbmillaš surggiidgaskasaš ánjiruššama bokte.
204. Mánnábearrašat, geain leat vuollegis dietnasat ja alla orrungolot, sáhttet oazžut ássandoarjaga. Ássandoarjja lea sturron maŋemus jagiid. Álggahanloatna sáhtta veahkehit sin geat guhkitáiggi leat rahčan oazžut loana dábálaš bánkkus oastit dahje heivehit iežaset viesu. Mánnábearrašat lea vuoruhuvvon joavku álggahanloatnaortnegis. 2024 giđa ráđđehus ovddidii stuoradiggedieđáhusa ollislaš ja árijalaš ássanpolitihka birra olles riikii.

b)

205. Statistisk sentralbyrå (SSB) (statistihkalaš guovddášdoaimmahat) guorahallá ja rávve indikáhtoriid mat dievasmahttet bistevas vuollegis dietnasa geafivuoda mihttun. Ulbmil lea geavahit indikáhtoriid mat addet ollislaš ja gokčevaš gova geafes bearrašiid mánáid dilis, ja mat čájehit mot iešguđetge doaibmabijut váikkuhit mánnábearrašiid ekonomijai.

206. Ovddit raporterema rájes registrerejuvvui 2021:s vuosttaš gearde ahte mánnálohku, geat šaddet bajás bearrašiin gos lea bistevas heajos dienas, njejjai. SSB čujuha ahte lassánan mánáidoadju mánáide vuollel 6 jagi dáidá váikkuhan loguid njiedjami.

207. 2024:s lei doarjjaortnegis Mánáid ja nuoraid fátmasteami doarjja sullii NOK 758 miljovna. Ortnega galgá evaluerejuvvot. 2022:s olahedje sullii 430 000 olbmo iešguđetge nuvttá dahje hálbbes aktivitehtafálaldagaiguin doarjagaortnega bokte.

208. Ráđđehus addá maiddá viiddis doarjjaortnegiid eaktodáhtolaš bargguide. 2 manjemus jagi lea addon NOK 2 miljárdda ollislaš lassiarvodivatbuhtadus, NOK 1,3 miljárdda ruvno elrávdnjedoarjja ja NOK 1,7 miljárdda ruvno valáštallanrusttegiidda. Oskku- ja eallinoaidnoservodagat ožžot doarjaga stáhtas, earret eará mánáid ja nuoraid aktivitehtaide, mat buvttihit fátmasteami ja oadjebas bajásšaddaneavttuid mánáide ja nuoraide.

c)

209. 2022:s vuolláičáalle ráđđehus, suohkansuorgi ja mánnga eaktodáhtolaš organisašuvna ođastuvvon Astoáiggejulggaštusa. Julggaštus geatnegahtta áššebeliid bargat dan ala ahte mánát ožžot vejolašvuoda searvat astoáiggeaktivitehtaide. Doaibmadoarjja fátmastit mánáid ja nuoraid astoáiggedoaimmaide, maid suohkanat, eaktodáhtolaš searvit ja eará stáhtalaš aktevrrat lágidit, lea dehálaš ángiruššan astoáiggejulggaštusa duohtandahkamii. Geahča maiddá 4 a ja c), ja 25 a.

H. Oahppu, astoáigi ja kultuvrralaš doaimmat

Oahppu, das maiddá fidnofágalaš oahpahus ja bagadallan

Gažaldat 26

a)

210. Lea suohkaniid ovddasvástádus sihkkarastit ahte ohppiid vuoigatvuodát vuhtiiváldojit ja ahte skuvlavisttit dollet dási lágaid ja njuolggadusaid mielde. Earenoamášpedagogihka ja searvadahtti geavahusa gelbbolašvuodalokten lea ortnet mii galgá váikkuhit sihkkarastit gelbbolašvuoda suohkaniin ja fylkasuohkaniin. Dainna lágiin sáhttet eastadit, dustet ja čuovvolit buot mánáid ja ohppiid nu ahte sii ožžot bures heivehuvvon ja searvadahtti pedagogalaš fálaldaga mánáidgárddis ja skuvllas. Gelbbolašvuodalokten álggii 2020:s ja huksejuvvo dassáži go šaddá bistevas

ánjiruššan 2025 rájes. Ráđđehus lea maiddáí fuolahán ahte joatkkaoahppofálaldagat earenoamášpedagogihkas oahpaheddjiide mánáidgárddiin ja skuvllain leat lassánan sakka.

211. Ráđđehusas lea doarjjaortnet oahpponeavvuid ja veahkkeneavvuid várás, mii lea oaivvilduvvon earenoamážit heivehuvvon oahpponeavvuide ja veahkkeneavvuide. Norga lea ásahan garra njuolggadusaid IKT universála hábmemii, mii guoská digitála oahpponeavvuid universála hábmemii. Statped – earenoamášoahpahusa nationála bálvalus – buvttada ja heiveha oahpponeavvuid čalmmehis/heittotoinnot ohppiide ja bealjehis/lossagulat ohppiide/ohppiide geat atnet seavagiela.

b)

212. Joatkkaoahpahusa čađaheapmi Norggas lea lassánan jámma manjemus guovtti logijagis. Go vuođđoskuvlaoahpahus lea bákkolaš, de measta buot oahppit čađahit daid cehkiid oahpahasas. Dattetge lea lohku dain ohppiin, geain ii leat dievaslaš akademalaš gelbbolašvuohta go gerget nuoraidskuvllas, lassánan (7,8% 2023:s). Oahppijávkamat leat maiddáí lassánan, raporterejuvvon vuorjašuhtti skuvlajávkanklohku lea lassánan, ja ohppiidlohku, geain lea joatkevaš alla jávkan, lea lassánan (sullii 10% jávkan dahje eanet).

213. Oahpahusdirektoráhtta lea guorahallan man olu oahppit jávket skuvllas ja lea rávven doaibmabijuid. Daid searvvis lea ođđa nationála vuogádat čohkket jávkandieđuid buot klássacehkiin ja nationála njuolggadusat juohkit «buoremus práksisa».

214. Gielda- ja guovlodepartemeanta ruhtada Oslo suohkana doaimma skolelostjenesten (skuvlamieđuštanbálvalus). Skuvlamieđuštanbálvalusa ulbmil lea nannet oahppanjoksosa, unnidit jávkama ja buoridit vejolašvuođa ohppiide, geain lea romalaš duogáš, čađahit vuođđooahpahusa.

c)

215. Mánáin vuollel 16 jagi lea vuoigatvuohta ja geatnegasvuohta oažžut vuođđoskuvlaoahpahusa. Dat guoská maiddáí dorvoohcci mánáide. Suohkanis, gos mánná orru, lea ovddasvástádus fállat vuođđoskuvlaoahpahusa.

216. Mánáin, geat orrot dorvovuoštaiváldimis, ii leat vuoigatvuohta oažžut mánáidgárdesaji. Dan ožžot go ožžot orrunlobi, ásaiduvvet ja devdet mánáidgárdelága eará eavttuid. Suohkanat sáhttet fállat mánáidgárdesaji mánáide geat orrot dorvovuoštaiváldimis. Dalle máksá Olgoriikkalaččaiddirektoráhta (UDI) doarjaga suohkanii.

d)

217. Oahpahusdirektoráhtta lea ráhkadan bagadusa mas lea čielga ávžžuhus priváhta mátketelefovnnaid geavaheami muddema birra skuvllas. Mihttun lea ovddidit báikkálaš njuolggadusaid, buoridit konsentrašuvvna, oahppanberrasa ja unnidit neahttagivssideami.

218. Lágas lea nannejuvvon nullatoleránša givssideami hárrái skuvllas, ja skuvllat galget sihkkarastit ahte ohppiin lea oadjebas ja buorre skuvlabiras. Mánnga doaimma sáhttet leat veahkkin skuvlii dán barggus, ovdamearkka dihte bagadallanfálaldat, ja iešguđetlágan neahttafálaldagat gelbbolašvuodaloktema hárrái. Direktoráhtta ovttahtta doaimmaid mat leat veahkkin dán barggus ahte ovdánahttit fáttmasteaddji, oadjebas ja buori skuvlabirrasa ja árvvoštallá makkár gelbbolašvuoda skuvllat dárbašit vai nákkejit ovddidit oadjebas ja buori skuvlabirrasa.

e)

219. Oahpahuslágas ja priváhtaskuvlálágas eai leat makkárge njuolggadusat dan birra goas bargi sáhtta fysalaččat bissehit ohppiid, vaikko čuožžilit dilálašvuodát skuvllas go bargi geavaha fysalaš válddi. Máhtodepartemeanta sáddii miessemánus 2023 gulaskuddamii evttohusa ođđa njuolggadusaide oahpahusláhkii ja priváhtaskuvláláhkii vahágiid hehttema ja fysalaš bisseheami birra. Evttohus mielddisbuktá earret eará láhkii nannet ahte skuvllat galget eastadanbarggu bokte hehttet dilálašvuodaid mat mielddisbuktet fysalaččat bissehit ohppiid, ja ahte skuvlla bargit sáhttet fysalaččat bissehit ohppiid hehtten dihte vahágiid olbmuid dahje ahte opmodagat billistuvvojit. Láhkaevttohus ovddiduvvui Stuoradiggái giđdat 2024, ja jus dat mearriduvvon, de dat biddjo fápmui borgemánu 1.b. 2024.

f)

220. Giđdat 2023 ráđdehus ovddidit stuoradiggediedáhusa Sámegeiela, sámi kultuvrra ja servodateallima birra – Gelbbolašvuolta ja rekrutereren mánáidgárdiin, vuoddooahpahas ja alit oahpus. Ráđdehus áigu čuovvolit diedáhusa ovttas Sámedikkiin.

221. Ođđa oahpahuslágas lea mearriduvvon geatnegasvuolta suohkaniidda ja fylkasuohkaniidda fállat oasi sámegeielaoahpahas sámegeielat birrasis, jus dat leat dárbašlaš vai oahpahas lea pedagogalaččat dohkálaš. Viidásit leat vuoigatvuolta sámegeielaohpahasii joatkkaskuvladásis viiddiduvvon guoskat maiddá ohppiide geat eai leat sápmelaččat ja geain lea leamaš oahpahas sámegeielas dahje sámegeilli vuoddoskuvllas.

g)

222. Oahppoplánabuktosis (2020) lea lánkaásahusstáhtus ja bidjá rámmaid oahpahasii. Oahpaheaddjeoahpuid rámmaplánaid vuodđun galget leat oahpahusláhka ja vuoddooahpahasu gustovaš oahppoplánat. Plánabuktosa bajit dásis čuožžu ahte oahpahas galgá čuovvut olmmošvuoigatvuodaid, seammás go oahppit galget oahppat daid birra.

Vuoigastepmi, astoáigi, áhpásmahttin ja kultuvrralaš doaimmat

Gažaldat 27

223. Mánát ja nuorat leat ráđđehusa valáštallan- ja eaktodáhtolašvuodápolitihka vuoruhuvvon ulbmiljoavkkut. Hejot ovddastuvvon joavkkuid rekruteren ja fáttmasteapmi lea vuoruhuvvon bargu.
224. Musihkka- ja lávdedáiddaásahusat, mat ožžot doarjaga stáhtabušehtas, ávžžuhuvvojit bargat guhkesáigásaččat ja strategalaččat unnidan dihte oassálastincakkiid ja doalahan dihte geavaheaddjimávssu vuollin. Dat galget maiddá lágidit musihkka- ja lávdedáiddafálaldagaid mat leat olámuttus viiddis ja mánggabealat gehččiide/guldaleddjiide. Geahča maiddá čilgehusa 25 c.) vuolde.
225. Mánáid-, nuoraid- ja bearašdirektoráhtta hálddaša doarjjaortnega «Doarjja luopmo- ja astoáiggedoaimmaide doaibmavádjit olbmuid». Doarjjaortnega mihttu lea fállat siviila servodahkii, eaktodáhtolaš organisašuvnnaid ja vuodđudusaid bokte, vejolašvuoda lágidit buriid luopmo- ja astoáiggedoaimmaid doaibmavádjit olbmuid. 2023:s juolluduvvui NOK 25,7 miljovna ruvno ortnegii.
226. Norgga jietna- ja čuokkisčálagirjerájus lea stáhtalaš girjerájus mii buvttada ja luoiká heivehuvvon girjjálašvuoda olbmuid geat rahččet lohkat deaddiluvvon čállaga. Diehtjuohkin-, rekruteren- ja gaskkustanbargu mánáide ja nuoraide lea vuoruhuvvon dán áigodaga.
227. Almmolaš lávdegoddi lea guorahallan dárogiela seavagiela dili. Lossatgulot mánáid ja nuoraid vuoigatvuohta oahpahussii seavagillii ja seavagielas, ja vejolašvuohta beassat seavagiellabirrasiid leat guovddáš fáttát lávdegotti raporttas. Raportta leat dál meannudeame. Geahča čuoggá 6. a).

I. Earenoamáš suodjalandoaibmabijut

Dorvoohccit, báhtareaddji ja sisafárreaddji mánát, maiddá oktogaslaš mánát

Gažaldat 28

a)

228. Olgoriikkalaččaidirektoráhtta (ODI) ja Olgoriikkalaččaidlávdegoddi (OLÁ) galget sihkarastit jođanis ja beaktilis áššemeannudeami, mii vuhtiiváldá riektesihkarvuođa ja eastada mánáid eallimiid bidjat vuordimii. Sihke ODI ja OLÁ galget áššemeannudeamis vuoruhit oktogaslaš vuolleahkásaš dorvoohcciid. Vuoruheapmi guoská sihke oktogaslaš vuolleahkásaš dorvoohcciid ja mánnábearrašiid.
229. Olgoriikkalaččat, geat leat oaguhuvvon dahje ballet vásihit olmmošmeahtun dahje gudnehuhti meannudeapmi ruovtturiikkas, galget ohcama vuodul dohkkehuvvot báhtareaddjin ja oážžut orrunlobi Norggas, olgoriikkalaččaidlága § 28 mielde. Jus ohcci lea mánná, de dat vuhtiiváldo earenoamážit, ja mearri mii rehkenastojuvvo oaguheapmin dahje gudnehuhti meannudeapmin sáhtá leat vuollegeabbo mánáide go rávisolbmuid.

230. Olgoriikkalaččaidlágas leat sierra njuolggadusat mánnábearrašiid ja oktagaslaš vuolleahkásaš dorvoohcciid internerema birra. Vuolleahkásaš olgoriikkalaččat sáhtta dušše dalle váldit gitta jus lea earenoamáš dárbbaslaš. Vuđolaš vuhtiiváldin gittaváldin- ja internerenáššiin galgá álohii leat máná buoremusa árvvoštallan, dalle maid go árvvoštallá galgágo čađahit molssaevttolaš doaimbijuid.
231. Mánná lea áššebealálaš mearrádusain mat gusket mánnái, ja das galgá boahit ovdan mot leat vuhtiiváldán máná buoremusa ja árvvoštallan vejolašvuoda molssaevttolaš doaimmaide.
232. Vuolleahkásaš olgoriikkalaš, guhte váldo gitta, ii galgga vuolggasajis dollot gitta guhkit go beavvi maŋnel gittaváldima. Jus politiiat áigot doalahit vuolleahkásačča, de ferte nu jođánit go vejolaš ovddiduvvot duopmostullui ja maŋemusat beavvi maŋnel gittaváldima. Máná buoremusa vuhtiiváldin galgá leat vuodđoberoštupmi dán árvvoštallamis.
233. Vuolleahkásaččaid internerema mearrádusat leat rievdan veahá ovddit raporterema rájes 2016:s. Ovdalaš 24 diibmosaš áigemearri mielddisbuvttii ahte mánnábearrašiid eretfievrrideapmi fertii dahkkot hoahppoproseassas, mii gáržžidii vejolašvuoda fuolahit daid mánáid, geaidda dat guoskkai, doarvái bures. Áigemearri lea dál rievdaduvvon “beavvi maŋnel” gittaváldima, ja addá vejolašvuoda buorebut čađahit olggosfievrrideami dallego mánát leat mielde.
234. ODI mearrádusas áigeráddjejuvvon lobi birra gitta dassáži go lea deavdán 18 jagi, dieđihuvvo ahte lohpi nohká dalle nuorra deavdá 18 jagi ja vuolggasajis ferte guoddit riikka de. Mearrádusas oažžu nuorra váidinvuoigatvuoda birra, ja ahte beassá orrut Norggas dassážiigo váidda lea meannuduvvon, vaikko leat deavdán 18 jagi. Olgoriikkalaččaide, geat ožžot áigeráddjejuvvon orrunlobi dassáži go devdet 18 jagi, eai addo sierra dieđut ahte sáhttet ohcat orrunlobi eará ákka vuodul, earret go dat dieđut mat gávdnojit udi.no siidduin ja leat oaivvilduvvon buot ohccide. Dat rehkenastojuvvo doarvái diehtun, maiddá dán ohccijovkui. Dakkár áigeráddjejuvvon lohpi addo duššefal oktagaslaš vuolleahkásaš dorvoohccide, geain ii leat eará orrunágga go ahte Norgga eiseválddit árvvoštallet ahte ohccis ii leat dohkálaš fuolahus go máhcahuvvo. Lobi guhkkodaga ráddjen, nu ahte dat gusto dassážiigo olgoriikkalaš lea deavdán 18 jagi, galgá maiddá leat dohkálaš máná buoremusa vuhtiiváldima vuodul.
235. Norggas lea ahkeheivehuvvon fuolahusfálaldat oktagaslaš vuolleahkásaš dorvoohccide. Dat mearkkaša ahte ODI:s lea ovddasvástádus addit orrunfálaldaga oktagaslaš, vuolleahkásaččaide gaskal 15 ja 18 jagi sierra dorvovuoštáiváldimiin dahje ossodagain mat leat heivehuvvon sin dárbbuide. 2022:s ásahuvvui sorjjasmeahttun bearráigeahčču oktagaslaš vuolleahkásaččaid fuolahussii geat orrot dorvovuoštáiváldimiin. Bearráigeahču ulbmil lea fuolahit sin riektesihkarvuoda ja bearráigeahččat ahte oktagaslaš vuolleahkásaš dorvoohccit ožžot doarvái buori čuovvoleami vuostáiváldinái.

236. Dain áššiin go oktagaslaš vuolleahkásaččat jávket vuostáiváldinbáikkiin, leat UDI:s čuovvolanrutiinnat, mat earret eará mearkkašit ahte sii dieđihit mánáidsuodjalussii, ovddasteaddjái (váldeguoddi), advokáhttii ja politiijaide. Politiija dutká vejolaš rihkkosiid, ja UDI ja vuostáiváldinbáikkii sáhttet fas bargat eastademiin ja ovttasbargat politiijain. 2023:s čađahuvvui stuora bargu nannet politiija dutkama dakkáraš áššiin gos oktagaslaš vuolleahkásaččat jávket vuostáiváldinbáikkiin. Politiija ja vuostáiváldinbáikkiid dieđihanrutiinnat leat ođasmahttojuvvon ja ođđa dieđihanskovvi lea váldon atnui. Statistihkačállin lea rievdaduvvon, vai sáhttá buorebut oaidnit galle jávkama leat. Dál leat ráhkadeame ođđa njuolggadusaid jávkanáššiid dutkama várás.

b)

237. Rievtálaččat ii leat Norga geatnegahtton atnit dakkár «govttolašvuodaeavttu», go dan ii sáhte gáibidit báhtareadjikonvenšuvnna dahje álbmotrievtálaš boaresvirot vuoigatvuodaid vuodul. Dattetge ii sáhte ovttaga máhcahit ruovttoluotta oaguheapmái, jápmindupmui, biinnideapmái, olmmošmeahtton dahje gudnehuhti meannudeapmái dahje ránggášteapmái.

238. Norgga eiseválddit galget álo árvvoštallat sáhttágo olgoriikkalaččaidlága § 38 vuodul addit lobi go čujuhuvvo siskkáldas báhtareapmái. Dalle árvvoštallojuvvo ahte sáhttágo garra olmmošlaš vuhtiiváldimiid geažil dahje earenoamáš gullevašvuoda geažil Norgii addit orrunlobi. Vuhtiiváldimat mat ovdal árvvoštallojuvvo govttolašvuodaeavttu vuodul, árvvoštallojit dál § 38 árvvoštallama vuodul.

c)

239. Muhtun oktagaslaš vuolleahkásaš dorvoohccit geat bohtet Norgii, eai čájjet identitehtadokumeanttaid, ja dájvja lea maid eahpesihkarvuohta ohcci agi hárrái. Ahkeárvvoštallama ulbmil lea ahte ii galgga boastut árvvoštallat mánáid rávisolmmožin, ja rávisolbmuid mánnán. Leago olmmoš rávisolmmoš dahje mánná, sáhttá váikkuhit dorvoohcama bohtosii. Maiddái makkár vuostáiváldinbáikái biddjo, daningo leat sierra vuostáiváldinbáikkii sidjiide geat leat vuollel 18 jagi.

240. Lea dehálaš ahte adnojit buoremus ahkeroštallanvuogit mat gávdnojit, ja ahte iskkadeami kvalitehta buoriduvvo jus dat lea vejolaš. Oslo universitehtabuohcevesu riektemedisiinnalaš fágaossodagas lea nátionála fágaovddasvástádus dorvoohcciid medisiinnalaš ahkeiskkadeamis, ja sii leat ráhkadan statistihkalaš meroštallanmodealla BioAlder. Metodas røntgengovvejit giehtaruohhtasa ja/dahje báni. Dutkit barget buohtalagaid ovdánahttit ahkeroštallanmetoda DNA-metylerema geavaheami bokte. Muhto ahkeroštallan ii dattetge vuodđuduvvo dušše medisiinnalaš ahkeiskkademiide. Dálá metodat eai almmut juste agi, ja danne ferte daid árvvoštallat eará dieđuid vuodul áššis. Jus lea eahpesihkarvuohta, de meroštallo ohcci leat vuollel 18 jagi.

Minoritehta- dahje álgoálbmotjoavkkuid mánát

Gažaldat 29

a)

241. Rádđehus lea ráhkadeame sierra doaibmaplána sámevaši birra, gč. čuokkis 11 a). Doarjjaortnega «Doaibmabijut rasismma, vealaheami ja vaššicealkámušaid vuostá» vuodul lea addon doarjja doaibmabijuid sámevaši vuostá. Vaššicealkámušat sápmelaččaid vuostá lea leamaš fáddán Stopp hatprat- lihkadusas (bisset vaššiságaid).
242. Oahpporesursa «Jeg vet» (mun dieđán) mánáidgárddiide ja 1.-4. klássacehkiide lea jorgaluvvon davvi-, lulli- ja julevsámegillii. Lea álggahuvvon bargu sihkarastit ahte máhtto- ja hárhjehallanportála snakkmedbarn.no (huma mánáin) lea guoskevaš sámi álbmogii, ja tekstejuvvo ja jorgaluvvo davvi-, lulli- ja julevsámegillii.
243. Mánáid, nuoraid- ja bearašdirektoráhtta hálldaša doarjjaortnega, mii galgá veahkehit eastadit ja vuosttaldit veahkaválddálašvuoda ja illasteami lagas oktavuodain, ja áimmahuššat rávisolbmuid ja mánáid geat leat vásihan veahkaválddálašvuoda. Okta doarjjaortnega mihtuin lea ahte álgoálbmogat, ja nationála ja eará čearddalaš minoritehtat, ožžot fáldadaga mii lea gielalaččat ja kultuvrralaččat heivehuvvon.
244. Rádđehusa ođđa nannenplánas eastadit veahkaválddálašvuoda ja illastemiid mánáid vuostá ja veahkaválddálašvuoda lagas oktavuodain (2024-2028) lea sierra kapihtal veahkaválddálašvuoda ja illastemiid birra sámi servodagas. Nannenplána doaibmabijut galget buorebut heivehit vejolašvuodaid eastadit ja vuosttaldit veahkaválddálašvuoda ja illastemiid sámi servodagas. Dat mearkaša ahte lámhččojuvvo vejolašvuodta guoskevaš bálvalusaid bargiide oahppat sámegiela, sámi kultuvrra ja servodatdiliid birra. Máhtolašvuodta mánáin ja nuorain ja miellaguoddbargu álbmogis oppalaččat leat dehálaš oasis ánggiruššamis.
245. Geahča maiddái čállosa givssideami birra 26 d) ja iešguđetlágan plánaid ja strategijaid iešguđetlágan vealahanhámiid birra 11 b) -e).

b)

246. Mánáidgárddi sisdoalu ja barguid rámmaplána eaktuda ahte buot mánáidgárddit galget fuolahit ahte mánát oahpásmuvvet sámi kultuvrii ja dasa ahte sápmelaččat leat Norgga álgoálbmot.
247. Oahppoplánabuktosa bajit oasis deattuhuvvot ahte sámi kulturárbi lea oassin Norgga kulturárbbis, ja ahte sámegielain lea seamma árvu go dárogielas. Bajitoasis namuhuvvojit maiddái nationála minoritehtat; juvddálaččat, kvenat/dárosuopmelaččat, vuovdesuopmelaččat, romalaččat ja romániálbmot/tatárat; vihtta álbmotjoavkku main lea čuđiid jagiid guhkes gullelašvuodta Norgii. Deattuhuvvo ahte sin lea stáhtus nationála minoritehtan min riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid vuodul, ja ahte sii leat leamaš mielde hábmeme Norgga kulturárbbi, ja ahte oahpahusas galgá oahpahuvvot

dáid álbmotjoavkkuid birra. Oahppit galget oahppat sápmelaččaid birra ja nationála minoritehtaid birra mángga fágas, ja dát fáttát leat oassin iešguđetge oahppoplánain.

c)

248. Alimusrievtti vuodđu golggotmánu 2021 duomus lei ahte Storheia ja Roan bieggafápmorusttegiid konsešuvdnamearrádus rihkku boazosápmelaččaid rievtti doaimmahit iežaset kultuvrra. Juovlamánu 2021 dieđihii Energiijadepartemeanta áššebeliide ahte árvoštallet rievddanproseassa. Energiijaministtar álggahii cuoŋománu 2023 soabahanproseassa Fovse-ášši áššebeliid gaskkas, ja áššebealit válljeje dan geavahit. Juovlamánu 18.b. 2023 soabadedje Lulli-Fovsen siida ja Roan Vind DA soabatlaš šiehtadusa. Davvi-Fovsen siida ja Roan Vind DA soabadedje šiehtadusa njukčamánu 6.b. 2024. Boazodoallu lea ieš leamaš mielde ja lea dohkkehan šiehtadusa sisdoalu ja ášši bohtosa. Áššebealit leat bidjan vuodđun ahte šiehtadusat čuvvot boazodoalu suddjema ON konvenšuvnnas siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra artihkal 27, ja vuhtiiváldet boazodoalu vuoigatvuodaid buolvaperspektiivvas. Dan vuodul lea departemeanta bissehan konsešuvdnamearrádusaid viidásit proseassa.

Olmmošgávppašeapmi

Gažaldat 30

a)

249. Ii leat gáibádus ahte galgá rasttildit ráji ovdalگو ášši sáhtta defineret olmmošgávppašeapmin. Go guoská vuolleahkásaš gillájeddjiide, de iige leat eaktun ahte lea bággehallojuvvon, nugo lea rávisolbmuid áššiin. Olmmošgávppi gillájeddjiid koordinerenovttadat almmuhii suoidnemánu 2023 bagadallama olmmošgávppašeami vejolaš gillájeddjiid identifiseremii. Bagadallan lea oaivvilduvvon buohkaide geat iežaset barggus dahje eaktodáhtolaš doaimmas ožžot oktavuoda hearckes olbmuiguin, ja ballet ahte dat olbmot adnojit olmmošgávppiin. Bagadallan čilge doahpágiid, indikátoriid ja gillájeddjiid vuoigatvuodaid, rávvagiid mot sáhtta láchit dili identifiseremii ja čuovvoleapmái, ja geain sáhtta oazžut veahki ja suodjalusa, dahje geat sáhttet bagadallat.

b)

250. Ráŋggáštuslága definišuvdna olmmošgávppašeamis dat mearrida maid sáhtta rehkenastit olmmošgávppašeapmin mánáidsuodjaluslága vuodul. Lea váttis kártet juste man olu vuolleahkásaččat gillájit olmmošgávppašeami Norggas. Olmmošgávppi gillájeddjiid koordinerenovttadat almmuha jahkásaččat dilleraportta mii čájeha man olu ja makkár olmmošgávppašeamit leat Norggas. Áššiin main mánát ja nuorat soitet leat gillán olmmošgávppašeami, de lea earenoamáš dehálaš johtilit bargat eastadan dihte ahte mánna jávká ja/dahje šaddá gillát (eambo) illastemiid.

251. Go mánna bohtá Norgii juogo akto dahje ovtas rávisolbmuin, guhte čuočuha ahte son lea máná fuolaheaddji, muhto eai leat dárbbášlaš duodaštusat mat čájehit dan, de lea dilli eahpečielggas. Lea dárbu čielggadit mot ovddasvástádusa galgá ipmirdit

juridihkalaš rámmaid vuodul, muhto maiddáid dan vuodul mii mánnái lea buoremus. Dán suorggis leat olgoriikkalaččaideiseválddit ja mánáidsuodjaluseiseválddit ovttasbargame. Hágakonvenšuvnna 1996 guovddášeiseváldi veahkeha viežžat dieđuid olgoriikka eiseválddiin, ja kártet geas lea váhnenovddasvástádus mánnái.

252. Mánáidsuodjalusláhka rahpá vejolašvuoda sirdit mánáid institušuvdnii, maiddáid máná dáhtu vuostá, jus ballet olmmošgávppašeami. Mearrádus regulere sihke dábálaš mearrádusaid ja gaskaboddosaš akuhttamearrádusaid.

Mánáid riektedoaimma

Gažaldat 31

a)

253. Riikaadvokáhtta almmuhii 2023:s njuolggadusaid, maid politiiijat galget čuovvut go dutket mánáid ja earenoamáš rašes olbmuid, geat leat várohuvvon ránggáštusáššis. Njuolggadusat galget sihkkarastit ahte čuvvot daid njuolggadusaid mat gustojit várohuvvon mánáid ja earenoamáš rašes olbmuid politiiijagažademiin, ja maiddáid prosessuála vuoigatvuodaid vuhtiiváldin nugo ieškriminerensuodjalus ja vuoigatvuohta bealušteaddjái. Njuolggadusat galget maiddáid dagahit ahte gažademiin lea alla kvalitehta ja ahte mánáid gieđahallet čábbát ja dohkálaččat.

254. Stuoradiggi mearridii 2023:s máŋga buorideami nuoraidránggášteamis ja nuoraidčuovvuleamis (geahča maiddáid vástádusa čuoggái 31 b). Earret eará álkiduvvo reakšuvdnavuogádat guovtte-geainnut vuogádahkan, nu ahte duopmostuollu dubme nuoraidránggáštusa, ja nuoraidčuovvoleapmi fas mearriduvvo áššáskuhttingeainnus riektemeahtun reakšuvdnan.

255. Evttohusas álkidahttit nuoraidčuovvoleami reakšuvdnan mii ii eaktut duopmostuollomeannudeami, lea ulbmilin rievdadit Norgga rievtti nu ahte vástida buorebut ON mánáidkonvenšuvdnii ja ON mánáidlávdegotti rávvagiidda ahte bidjat johtui doaimbajibuid mánáid meannudeapmái geat rihkkot lága, ja garvit rievttálaš geainnu, nu gohčoduvvon «diversion». Viidásit ásahuvvo earret eará váidinriekti nuoraide. Nuoraid vuoigatvuođat ieš váikkuhit nuoraidránggáštusa ja nuoraidčuovvoleami čađaheamis, lea maid mearriduvvon lágain máŋgga mearrádusain.

256. Ođđa veahkaválddálašvuodabuhtaduslágas leat čuoččuhuvvon vahágahtti vuoigatvuođat nannejuvvon dan bokte ahte son lea šaddan áššebeallin veahkaválddálašvuoda buhtadusáššiin. Dat nanne mánáid vuoigatvuođaid dallego čuoččuhuvvon vahágahtti lea mánná. Čuoččuhuvvon vahágahttis lea earret eará vuoigatvuohta oazžut dieđuid ja ovddidit cealkámušaid áššái, ja beassat geahččat ášši dokumeanttaid.

b)

257. Mánjga buorideamis, mat mearriduvvon lágas juovlamánu 20.b. 2023 nr. 110 (geahča čuoggá 31 a), lea ulbmilin oanidit áiggi gaskal láhkarihkuma ja reakšuvnna. Muhtun rievdadusat galget maiddá láchit buoret surggiidrasttideaddji ovttasbargui. Muhto láhkarievdadusat eai dattetge čoavdde buot hástalusaid, ja departemeanta bargá ain ulbmillaččat sihkkarastit buori sisdoalu ránggáštusa čađaheapmái.
258. Gáibádus ahte láhkarihkus galgá leat «ássonbáiki Norggas», jus su galgá sáhttit dubmet nuorairánggáštusain, bisuhuvvo. Ággan gáibádussii lea aktivitehta mii gáibiduvvo nuoras ránggášteami čađaheami oktavuodas, ja čuovvoleamis ja bearráigeahčus mii galgá dahkkot dađistaga. Lága ovdabarggus lea departemeanta deattuhan ahte gáibádusa galgá dulkot ášši duohta dili konkrehta árvvoštallama vuodul, iige dan vuodul makkár formála orrunstáhtus nuoras lea. Mearrádusa vuodđun šaddá de ahte sáhttago duođaštit ahte nuorra boahtá leat riikkas nu guhká ahte sáhtta čađahit nuorairánggáštusa nugo lea eaktuduvvon. Das ferte dahkkot duohta árvvoštallan. Jus lea eahpádus, de berre máná buoremus leat mearrideaddjin. Dárkilastima ulbmil lea sihkkarastit ahte eaktu čađahuvvo Vuodđolága § 98 vealahangildosa ja ON mánáidkonvenšuvnna artihkal 2 nr. 1 mielde.
- c)
259. Rádjosa suodjegiddagassii sáhtta dušše dubmet áššáiduhhton olbmuid geat ledje vuollel 18 jagi dalle go dahku dahkkui, jus leat «áibbas earenoamáš dilálašvuodát». Lága ovdabarggus departemeanta deattuhii ahte láhkavuodu ii galgga báljo goassege atnit, muhto ahte sáhttet bohciidit spiehkastatdáhpáhusat go rájus lea rivttes reakšuvdna. Dađi bahábut čuožžilit áššit go ii gávdno eará vuohki fuolahit servodatsuodjalusa. Mánáidlávdegotti ávžžuhusa olis departemeanta čuovvu ovdáneami mii guoská mánáid rádjosa geavaheami.
- d)
260. Ránggáštusproseassaláhka mudde dan goas áššáiduhhton olbmos galgá čađahit riektepsykiátralaš iskkadeami ránggáštusáššis. Njuolggadusat leat eanas oppalaččat, ja gustojit beroškeahhtá guoskágo iskkadeapmi ollesolbmui dahje mánái. Lága riektesihkarvuodadáhkádusat mielddisbuktet earret eará ahte diggi nammada riektepsykiátralaš áššedovdiid ja sii barget čálalaš mandáhta vuodul maid diggi lea mearridan. Áššebeliin, maiddá vejolaš váldeguddiin, lea vuoigatvuolta buktit cealkámuša ovdal nammadeami ja mandáhta mearrideami. Váldonjuolggadussan galget áššedovdiid árvvoštallamiid čállit cealkámušsii, mii galgá ovddiduvvot nátionála riektemedisiinnalaš kommišuvdnii. Kommišuvdna geahčada cealkámuša ja fuomášuhtta dikki vejolaš stuora váilevašvuodaid birra.
261. 2019:s rievdaduvvui ránggáštusproseassaláhka dainna lágiin ahte riektepsykiátralaš áššedovdi bealálašvuoda ja gelbbolašvuoda gáibádusat čavgejuvvoje. Ránggáštusproseassalága § 165 a mearrida dál ahte dál galget váldonjuolggadussan nammaduvvot guokte áššedovdi, jus diggi ii gávnnat ahte lea doarvá ovttain áššedovdiin dahje ahte ášši gáibida ahte leat eambo go guokte. Lága mielde gustojit seamma bealálašvuodanjuolggadusat riektepsykiátralaš áššedovdiide, go duopmáriidda.

262. Áššedovdi gáibádusat leat dárkileappot regulerejuvvon riektepsykiátralaš iskkademiid ja áššedovdiid lánkaásahusas. Áššedovdi galgá leat doavttir dahje psykologa, ja sus galgá leat autorisašuvdna dearvvašvuodabargiidlága mielde. Áššedovdi, ja unnimusat okta áššedovdiin dallego leat mánggas, galgá leat dohkkehuvvon spesialista dakkár fágasuorggis mii lea guoskevaš dan riektepsykiátralaš iskkadeapmái maid son dahje áššedovdit galget čađahit. Dat sáhtta ovdamearkka dihte leat spesialista mánáid- ja nuoraidpsykiatriijas jus áššáiduhhton lea vuolleahkásaš. Áššedovdit galget maidái, nu guhkás go vejolaš, čađahan guokte relevánta gelbbolašvuodakurssa. Riektepsykiátralaš áššedovdiid nátionála ovttatad fievrrida listtu áššedovdiin ja sin gelbbolašvuodas, ja evttoha áššedovdiid áššáskuhtineiseváldái ja diggái.

e)

263. Mánát, geat dubmejuvvojit eavttuhis giddagassii, čađahit dábálaččat ránggáštusa ovttá dain guovtti nuoraidovttadagain mat leat ásahuvvon kriminálafuolahusas – nu guhká go leat vuollel 18 jagi. Nuoraidovttadagat galget gozihit mánáid sierranas dárbbuid friddjavuođa manaheami áiggi ja bearráigeahččat ahte mánát eai čohkká rávisolbmuiquin giddagasas. Gaskamearálaš lohku fánnggain vuollel 18 jagi lei 2017:s 5,6 ja 2023:s fas 5,2. Nuoraidovttadagaid lassin, leat Indre Østfold giddagasas, Eidsberg ossodat, mii lea dábálaš giddagas alla sihkarvuodadásiin dievdoolbmuid várás, golbma saji vuolleahkásaš fánnggaide, maid sáhtta ávkástallat jus lea dárbu. Sihkarastin dihte doarvái kapasitehta nuoraidovttadagain, juolluduvvui 2024:s sullii NOK 11 miljovna ruvno Nuoraidovttadaga øst, Eidsvollas, viiddideapmái guvttiin sajiin. Go guoská olgoriikkalaččaid áššiide, de eai leat vuolleahkásaččat dahje mánábearrašat 2018 rájes internerejuvvon Trandum olgoriikkalaččaid internáhttii. Dan sadjái sii orrot Haraldvangelis – mii lea ođđasit huksejuvvon visti mas lea siviila hápmi, ja mas leat siviila vávttat.

f)

264. Norga definere isolašuvnna olggobealdealadeapmin oktasašvuodas eará fánnggaiguin. Olggobealdealadeapmi sáhtta čađahuvvot jus duopmostuollu lea mearridan dákkár ráddjejuimi čađahit, dahje jus ovttadagas čuožžilit dáhpáhusat/dilálašvuodát mat dagahit ahte máná galgá doalahit olggobealde oktasašvuoda. Norgga kriminálafuolahusas leat sierra njuolggadusat mánáid olggobealdealadeami geavaheami birra. Nuoraidovttadagain galget fánnggain leat vejolašvuodát bures ovtastallat eará fánnggaiguin beaivet bargguid, oahpahusa, prográmma dahje eará doaimmaid oktavuodas, ja astoáiggis, nu olu go dat praktihkalaččat lea vejolaš. Juohke nuoraidovttadagas galgá ovdagihtii leat dohkkehuvvon dábálaš áigeplána.

265. Leat ásahuvvon guokte nuoraidovttadaga. 2024:s viiddidit nuoraidovttadaga kapasitehta guvttiin sajiin, nu ahte ollislaš kapasitehta šaddá 10 saji. Nuoraidovttadagain lea fágaidrasttideaddji bargoveahka, ja dain leat lassin etáhtarasttideaddji teama mas leat mielde psykologa, oahpahusráđdeaddi ja mánáidsuodjalusráđdeaddi. Dat mearkkaša ahte leat resurssat čađahit eastadeaddji

ja riidováidudeaddji doaibmabijuid hehtten dihte dáhpáhusaid vearáskeamis dan muddui ahte ferte johtuibidjat oktavuoda olggobealdoaladeami mearrádusa. Buot mánát geat leat nuoraidovttadagain fáŋgan, leat unnimusat 10 diimmu jándoris olgun gos besset ovtastallat eará fáŋggaiguin ja hommet eará barggaid.

J. Evttolaš lassibeavdegirji mánáid vuovdima, mánáid prostitušuvnna ja mánáidpornografiija birra

Gažaldat 32

a)

266. Mánáid vuovdin lea 2003 rájes leamaš lobiheapme Norgga ráŋggáštuslága vuodul. Son, guhte ávkkástallá eará olbmuid vuollel 18 jagi, prostitušuvnii dahje eará seksuála daguide, bággebargui dahje bággebálvalusaide, dahje mieđihit váldit olggos siskkáldas orgánaid, ráŋggáštuvvo gitta 6 jagi giddagassii. Seamma ládje ráŋggáštuvvo son guhte máksá dahje eará ládje addá ovdamuniid vai oažžu miehtama dakkár daguide muhtun olmos, geas lea fápmudus gillájeaddji badjel, dahje guhte vuostáiváldá dakkár mávssu dahje ovdamuni. Jus rihkkun lea roavis, dalle ráŋggáštuvvo 10 jagi giddagassii. Go árvoštallá leago rihkus roavis, de galgá earenoamážit deattuhit ahte leigo gillájeaddji vuollel 18 jagi, adnuigo roavva veahkaválddálašvuolta dahje bággen, ja mielddisbuvttiigo dahkku stuora vuoittu.

b)

267. Cealkinfriddjavuodakommišuvdna čujuha dálá láchkabargui EU:s, ja evttoha vuoruhit barggu heivehit digitála bálvalusgohččuma (Digital Services Act/DSA) EØS-šiehtadussii ja Norgga láchkii, ja dan bokte vejolaš dievasmahtti nationála lágaid bokte fuolahit ahte vuođđovuogádaga fitnodagaid bearráigeahčču galgá leat beaktiil ja koordinerejuvvon. Earenoamážit deattuhit suodjalit mánáid ja nuoraid vahátlaš sisdoalu vuostá, ja mánáid raššivuoda ávkkástallamis. Ráđdehus árvoštallá digitála bálvalusaid gohččuma.

268. 2022:s ovddidii Eurohpá-kommišuvdna evttohusa njuolggadusgohččumii eastadit ja vuostaldit seksuála vearredaguid mánáid vuostá. Evttohus geatnegahtta earret eará relevánta interneahttavuđot bálvalusfálliid ohcat, raporteret, hehttet ja jávkadit materiála mii čájeha mánáid seksuála illastemiid sin bálvalusain. Ráđdehus guorahallá geatnegasvuoda Norgga bálvalusfálliiide dieđihit jus fuobmájit ahte sin bálvalusaid geavahit veahkaválddálašvuodamateriála lobihis vuorkumiidda dahje juohkimii.

c)

269. Ráŋggáštusláhka § 257 olmmošgávppašemiid birra, § 309 seksuála bálvalusaid oastima birra vuolleahkahaččain ja § 311 seksuála veahkeválddálašvuoda ovdanbuktima birra mánáid vuostá dahje ovdanbuktima birra mii seksualisere mánáid guoská maiddái daguide mat leat dáhpáhuvvon olgoriikkas go vearddahkki lea Norgga stáhtalahttu dahje sus lea ássanbáiki Norggas. Ráŋggáštusláhka § 257

olmmošgávppašeami birra guoská maiddá olgoriikkalaččaid daguide olgoriikkas, dallego gillájeaddji lea Norgga stáhtaláhttu dahje ássá Norggas.

d)

270. Mii jáhkkit ahte jearaldat, sáhttago buhtadusa gáibidit Norgga vahátbuhtaduslága vuodul dakkár oktavuođain mat namuhuvvo, ferte ipmirduvvot nu ahte lea sáhka gáibádussii Norgga stáhtaborgárii. Dakkár áššiin navdit ahte Norgga duopmostuoluin lea jurisdikšuvdna Lugano-konvenšuvnna njuolggadusaid vuodul, gč. artihkkala 2 ja 5 nr. 3. Jearaldat láhkaválgga birra dakkár áššiin lea dan duohken mot dulko Norgga riikkaidgaskasaš priváhtarievtti lágahis njuolggadusaid. Láhkaválgagažaldagaid mearrideamis lea Alimusriekti deattuhan čovdosiid mearrádusas (EF) nr. 593/2008 (Roma I) ja mearrádusas (EF) 864/2007 (Roma II). Roma II-mearrádusa vuodul lea oppalaš vuolggasadjin buhtadusáššiin šiehtadusoktavuođa olggobealde ahte galgá atnit dan báikki lága, gos vahát dáhpáhuvai (lex locus delicti), gč. artihkal 4 nr. 1. Dattetge sáhtta Norgga duopmostuollu dilálašvuodaid mielde geavahit Norgga vahátbuhtaduslága Roma II-mearrádusa artihkal 16 ja 26 dulkoma vuodul, namalassii jus duopmostuollu gávnna ahte jus dan ii daga, de dat rihkku riikkaidgaskasaš preseptoralaš njuolggadusaid Norggas dahje prinsihpa *ordre public*. Jus Norgga vahátbuhtadanlága galgá sáhttit geavahit dakkár oktavuođain go vahát dáhpáhuvvá eará báikkiin go Norggas, de ferte namalassii árvvoštallat áššis áššái.

271. Veahkaválddálašvuodabuhtaduslága vuodul sáhttet mánát ja eará olbmot, geat leat gillán ránggáštahhti daguin olgoriikkas, ohcat veahkaválddálašvuodabuhtadusa jus son dan dáhpáhusa áiggis orui Norggas, ja ránggáštusášši meannuduvvo Norgga duopmostuolus.

K. Evttolaš beavdegirji mánáid searvama birra veajoriidduin

Gažaldat 33

a)

272. Jus galgá bálvalit Suodjalusas bálvalusgeatnegahttin dahje virgáduvvot militearavirgái Suodjalusas, de ferte leat deavdán 19 jagi. Ruovttusuodjalusas lea nuoraidorganisašuvdna masa nuorat, geat leat 15 jagi ja 6 mánu, eaktodáhtolaččat besset searvat, dassáži devdet 21 jagi. Dát organisašuvdna ii leat čadnon Norgga suodjalusstruktuvrii. Nuoraidorganisašuvnna miellahttuvuohta ii váikkut vejolašvuhtii välljejuvvot bákkolaš militeara bálvalussii bálvalusgeatnegahttin go deavdá 19 jagi.

b)

273. Mánát, geat leat oassálastán soahtedoaimmain ja geat bohtet Norgii báhtareaddjin ja dorvoohccin, dárbbášit oadjebasvuodá ja buori fuolahusa. Sihke dearvvašvuodastašuvnnas, skuvllas, mánáidsuodjalusas, dorvovuostáiváldinbáikkiin, oskuservodagain ja bearrašiin lea rolla go guoská mánáid áimmahuššamii. Muhtun mánát dárbbášit maid traumadikšuma. Viđa regionála resursaguovddázis

veahkaválddálášvuodá, traumáhtalaš streassa ja iešsorbmenestadeami birra lea earenoamáš ovddasvástádus báhtareddjiid psykososiála veahki gelbbolašvuodas.

274. Suodjalus čađaha kurssaid iežas bargiide geat leat sáddejuvvon soahte- ja riidoguovlluide. Oahpahusas leat casesutkamušat guoskevaš čuolmmaiguin čadnon iešguđetge konvenšuvnnaide. Maŋemus jagiid leat earenoamážit deattuhan seksuála illastemiid ja seksuála boasttugeavaheami.

c)

275. Kártemiid oktavuodas oktagaslaš vuolleahkásaš dorvoohcciid suodjalanohcamiin jerrojuvvo rekruterema ja vejolaš daguid birra mat leat dahkon ruovtturiikkas dahje olggobealde ruovtturiikka. Lassin ohcet maidái rabas gálduin. Ulbmil kártemiin lea vuosttažettiin riika sihkarvuolta. ODI (UDI) dieđiha Politiija sihkarvuodabálvalussii (PST) mánáid ja nuoraid birra geat identifiserejuvvojit gustovaš indikáhtorlisttuid ja gohččosiid vuodul. Muđui gusto dábálaš dieđihangeatnegasvuolta mánáidsuodjalussii.

276. Suohkaniin lea ovddasvástádus addit dárbbalaš dearvvašvuodaveahki dorvoohcciide ja báhtareddjiide geat aitto leat bohtán riikii. Dearvvašvuodadirektoráhtta lea ráhkadan skoviid maid dearvvašvuodabálvalus sáhtta atnit vai fuobmájit árra dearvvašvuodadárbbu, olbmuid sihke badjel ja vuollel 18 jagi. Olbmuid, geat leat vuollel 18 jagi, sirrejit sin geain leat ja geain ii leat fuolaheaddji.

277. Dearvvašvuodadirektoráhta rávvagiin dearvvašvuodabálvalusaid birra dorvoohcciide, báhtareddjiide ja bearašovttastuvvon olbmuid (IS-1022) bohtá ovdan ahte suohkan ferte árvoštallat leago dárbu dearvvašvuodabargiide geat sáhttet čuovvolit dárbbu dearvvašvuodaveahkkái ja geat sáhttet váldit oktavuodá politiijain vuoruhán dihte sin, geat johtilit dárbbasit dearvvašvuodaveahki ja geat dárbbasit vuoruhuvot registreremis ja d-nummara juogadeamis.

d)

278. Buot Norgga stáhtaborgárat olgoriikkas sáhttet bivdit oazžut konsulára veahki olgoriikabálvalusas. Konsulára veahkki addo individuála dásis ja juohke ovttaskas ášši individuála árvoštallamiid vuodul. Lea eaktodáhtolaš sihke bivdit, ja vuostáiváldit vejolaš konsuláraveahki vejolaš fálaldagaid. Váhnemat, geain lea váhnenovddasvástádus, lea vuogatvuolta ja geatnegasvuolta dahkat mearrádusaid iežaset mánáid ovddas. Go guoská Norgga ássiide geat leat bivdán konsulára veahki Norgga eiseváldiin mátkkoštit Norgii Syria báhtareaddjileairrain, de lea olgoriikabálvalus meannudan daid ohcamiid individuálalaččat.

279. Konkrehta individuála árvoštallamiid vuodul lea addon veahkki mátkkoštit Norgii. Máná eallima ja dearvvašvuoda vuhtiiváldimat leat sивvan dasa, dat leat earenoamáš dáhpáhusat. Norgga eiseválddit dihtet ahte dál lea ain okta norgalaš máná báhcán Syriai leirii. Máná lea ovttas iežas etniin, geas lea váhnenovddasvástádus. Nisu ii leat dássázii háliidan ávkkástallat konsulára veahkefálaldaga mátkkoštit Norgii.